

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La col·lecció Deering a Maricel de Sitges i al Castell de Tamarit (1909-1921): un somni d'art hispànic frustrat

Sebastià Sánchez Sauleda

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

3. ELS ANYS ABANS DE MARICEL (1893-1909)

Un dels problemes que es planteja resoldre aquesta investigació, és discernir quan podem establir l'inici de Maricel. El projecte, a més de tenir un innegable component cultural i artístic, estava sustentat damunt les relacions personals que teixirien els seus protagonistes. Aquestes articularen el seu esdevenir, i amb el pas del temps s'ha complicat la possibilitat de precisar una data concreta que en marqui el punt de partida. Isabel Coll, a *Charles Deering and Ramon Casas. A friendship in art* publicat l'any 2012, aportà diverses informacions per intentar resoldre la qüestió. El llibre plantejava un fet essencial: que l'amistat entre Charles Deering i Ramon Casas havia començat per exprés desig del nord-americà. Per tant, per abordar aquest interrogant, resulta indispensable analitzar la biografia del col·leccionista per trobar-ne la resposta.

Aquesta cerca trobà un primer punt de partida en una informació publicada al *New York Tribune* el 9 de març de 1909. En l'article, redactat durant el viatge de Casas per els Estats Units, s'explicava que anys enrere Deering havia quedat fascinat al contemplar el *El Garrote Vil* (1894), un dels quadres més rellevants i polèmics del català.³⁶² Partint d'aquesta informació, Coll plantejava la possibilitat que els contactes entre els dos haurien començat l'any 1894 quan el nord-americà veié l'esmentat llenç exposat a la *Société Nationale des Beaux Arts (Salon du Champ de Mars)* de París.³⁶³ Mentre l'exposició romangué oberta, el magnat era a Europa tal i com testimonien els registres navals. Aquests ens informen que des de Londres tornà a Boston, on hi arribà el 17 de juliol de 1894 a bord del vaixell Venetian.³⁶⁴ Tot i les notícies aportades, al nostre entendre existeix un punt de contacte anterior, i per tant seria necessari endarrerir aquesta coneixença el 1893. Aquell any, se celebrà la *World's Columbian Exposition* de Chicago, un esdeveniment mundial on només hi coincidiren ells sinó que també hi prengué part de manera activa Miquel Utrillo.

3.1.- La World's Columbian Exposition de Chicago (1893)

Entre l'1 de i el 3 d'octubre de 1893, Chicago acollí l'Exposició Universal amb la que pretenia presentar-se al món i situar-se a l'alçada de ciutats com Londres, París o

³⁶² Ramon Casas: *El Garrote Vil* (1894, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia. Núm. inv. 11.076).

³⁶³ COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 96.

³⁶⁴ En aquest viatge a Europa indicà en els registres de la duana que la seva professió era la de pintor. www.ancestry.com [darrera consulta 29-09-2017].

Viena. Com hem apuntat en el capítol anterior, la participació espanyola estigué força condicionada per les tensions polítiques entre les dues nacions arran del conflicte amb Cuba. Tot i això, la representació catalana va ser molt notòria i hi prengueren part artistes com Venanci Vallmitjana (1826-1919), Josep Tapiró (1836-1913), Santiago Rusiñol (1861-1931) o Francesc Galofré Oller (1864-1942), entre d'altres. Pel que fa a Ramon Casas, hi envià dues obres: *Escollint un llibre* (c.1891)³⁶⁵ i *El Bohemi (Retrat d'Erik Satie)* (c.1891) [Fig.3.1].³⁶⁶ Creiem que va ser en aquest moment quan Charles Deering, qui com a prohoms de la ciutat s'involucrà en l'organització de l'esdeveniment, tingué l'oportunitat de veure per primera vegada l'obra del català. La impressió el deixà aclaparat i com a conseqüència, poc després, a instàncies d'Anders Zorn, el nord-americà adquirí el retrat del músic francès per tal d'incorporar-lo a les seves col·leccions.³⁶⁷

**[Fig.3.1] Ramon Casas:
El bohemí (Retrat d'Erik Satie)
(c.1891). Northwestern Library,
Evanston (Estats Units)**

D'aquesta manera assentava les bases per reunir un dels conjunts d'obres del català en mans privades més importants del món.³⁶⁸

Fora de la secció oficial, també localitzem participant a l'Exposició de Chicago a Miquel Utrillo. Feia anys que residia a París, i des de mitjans de 1891 havia entrat a treballar a L'*Auberge du Clou* instal·lant ombres xineses.³⁶⁹ Allí coincidí amb el músic

³⁶⁵ Ramon Casas: *Escollint un llibre* (c.1891, Col·lecció Juan Abelló, Madrid).

³⁶⁶ «Cataluña en Chicago». *La Vanguardia*, Any XII, núm. 3.604 (20 de maig de 1893), p. 5.

³⁶⁷ SÁNCHEZ SAULEDA, Sebastià. «Ramon Casas i Charles Deering: dibuixos, amistat, viatges i col·leccionisme». DINS: PINÓS GUIRAO, Gabriel (coord.). *Ramon Casas. Catàleg complet. Volum I*. Barcelona: Gothslund Galeria d'Art, 2018, p. 176.

³⁶⁸ Utrillo en un article publicat a la revista *Forma* l'any 1904, explica que aquesta obra també participà a la *Société Nationale des Beaux Arts (Salon du Champ de Mars)* de París però no en precisa l'any. També ens informa que va ser adquirit per Charles Deering però tampoc afegeix l'any en que el comprà. UTRILLO, Miquel. «L'obra de Casas». *Forma*, vol. I, núm. 8 (1904), p. 320.

³⁶⁹ *Miquel Utrillo i les arts...*, p.26.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

Erik Satie, qui també col·laborava a *Le Chat Noir*, i ambdós contribuïren a reviure aquest gènere teatral adaptant-lo a un públic adult. Començaren amb cançons i obres senzilles, que poc a poc anaren complicant. El novembre de 1892, Satie i Contamine de Latour composaren la peça titulada *Upsud* per al teatre d'ombres que feia el català. El músic francès demanà a Suzanne Valadon que en dibuixés la coberta. Al desembre d'aquell mateix any, Utrillo muntà un nou espectacle basat en l'obra *Noël* de Vincent Hyspa (1865-1938) i contà novament amb la col·laboració de Satie. El músic francès, content amb l'experiència anterior, tornà a demanar a Valadon que fes la portada del llibret. Arran d'aquestes trobades laborals iniciaren una relació sentimental que enterbolí encara més l'atragada vida del català a París.

Aquesta traïció, coincidí amb els preparatius per la *World's Columbian Exposition*. Utrillo veié en aquest esdeveniment la possibilitat de posar un oceà entremig d'ell i el viciat ambient que vivia amb Valadon a la capital francesa. Per aquest motiu, no dubtà a enrolar-se a la companyia de Léon Charles Marot, que perseguia la idea de promoure les ombres xineses a Chicago. Amb l'espectacle titulat *Théâtre des Ombres Parisiennes* i un grup format pels habituals de *L'Auberge du Clou* i *Le Chat Noir*, integrat per Henri Somm, Théophile-Alexandre Steinlen, Frederic Homdedeu,³⁷⁰ Théodore Savagner, Pere Romeu i Josep Sampere Valls, més conegut com a "Samp",³⁷¹ cap al març de 1893 s'embarcà a Le Havre en direcció a Estats Units.

Abans de marxar, l'activitat del grup va ser frenètica. Reunits en una barraca sota el pont de Caulincourt, davant del cementiri de Montmartre, ells mateixos fabricaren les figures i els decorats de l'espectacle i van causar veritable sensació entre el públic de París³⁷². També acordaren que Henry Somm exercís de director artístic i que Utrillo, gràcies als seus coneixements estètics i d'enginyeria, elaborés els decorats i els efectes de llum. Per la seva banda, Frederic Homdedeu s'ocuparia dels treballs escultòrics i Pere Romeu, valent-se de les seves habilitats, mouria les marionetes. Pel que fa a l'organització interna de l'espectacle, el dividiren en sis peces teatrals: *Le coeur inflammable*, *La Potiche* i *L'Elephant*,³⁷³ primera obra que es programà anys abans a *Le*

³⁷⁰ Sobre la figura de Frederic Homdedeu, vegeu: RODRÍGUEZ SAMANIEGO, Cristina; ARAGONÈS RIU, Núria. «Apunts sobre l'escultor Frederic Homdedeu i Bonet (Barcelona, 1861-Mèxic, 1908)». DINS: GRAS VALERO, Irene; RODRÍGUEZ SAMANIEGO, Cristina; ARAGONÈS RIU, Núria (coord.). *Catalunya-Amèrica: l'art entre el viatge i l'exili*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2018.

³⁷¹ ALCOLEA, Fernando. *Miquel Utrillo, Pere Romeu, Homdedeu y Samp; Cuatro catalanes en Chicago y el espectáculo fallido du "Théatre des Ombres Parisiennes" (1893)*. 2019.

³⁷² GEGOUX, Ernest. «En route pour Chicago». *La Presse* (20 març 1893), p. 2.

³⁷³ Anys després *L'Elephant* es representaria als Quatre Gats de Barcelona.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

Chat Noir, serien dirigides per Soggi; *Le virtuose* i *Une page d'amour* correrien a càrrec d'Steinlen; Utrillo, per la seva banda, creà per a l'ocasió *La conquête de la lune*. I pel que fa a la música, composta per Charles de Sivry (1848-1900), l'encarregat de tocar-la en directe seria Josep Sampere "Samp".

Un cop a destí, passaren unes setmanes a Nova York i no arribaren a Chicago fins a principis de maig, on segurament s'instal·laren a l'àrea del Midway Pleasant, espai destinat a les varietats. Tot i que tingueren poc temps per preparar-ho, aconseguiren realitzar les primeres representacions. Els problemes no trigaren a sorgir i es concentraren únicament en el poc èxit que tingué l'espectacle. Allò que a París havia agradat tant, als Estats Units era percebut com a massa alternatiu i avançat i el resultat fou un veritable fracàs. Aquesta conjuntura desfavorable, unida al fet que des dels inicis Marot havia tractat als seus col·laboradors «*com a xinos o negres*»³⁷⁴, provocà que l'empresari comencés a acomiadar-los i a deixar-los abandonats. Així ho explicava el propi Utrillo en una carta a Santiago Rusiñol, datada el 4 de juny de 1894, únic testimoni conegut del pas del català per terres americanes:

*«al primer dia, va despatxar al pianista qu'era'l fill d'en Sampere de Ca la Ciutat; al segon, l'Homdedeu tingué que'anar-se'n y al cap d'un mes de mantenir-nos tots ab la meva paga y la d'un quart català, un tal Romeu, va ser despatxat aquest, en vista de lo qual vaig seguir lo meu deber no abandonant els companys»*³⁷⁵.

Tot i la pèssima situació en què es trobaven, Utrillo recordava que «*l'endemà mateix un senyor de Chicago, va venir a trobar-me y'm proposà la instal·lació d'una cerveseria com la del Clou o del Chat*»³⁷⁶. Segons Josep A. Martín, al seu llibre sobre el teatre de titelles a Catalunya, aquest no era altre que Charles Deering. El nord-americà, coneixent de primera mà els esmentats locals de París, hauria sufragat la reproducció

³⁷⁴ Fons Miquel Utrillo (M.U., núm. inv. 4.147). Carta de Miquel Utrillo a Santiago Rusiñol, 4 de juny de 1894. Apèndix Documental (Doc. Núm 323)

³⁷⁵ *Ibidem*. Aquesta carta, a més de descriure la pèssima situació en què es trobava el grup, també ens permet conèixer la relació que llavors existia entre Utrillo i Pere Romeu. Els dos personatges, que anys després encapçalarien Els Quatre Gats a Barcelona, s'havien conegut a París, on Romeu arribà al 1892 tot seguint Ramon Casas, després d'abandonar la seva feina al Gimnasio Catalán de Barcelona. Un cop allí, s'introduí ràpidament al món de la bohèmia, on Utrillo hi transitava des de feia anys, i coincidiren a *L'Auberge du Clou*. Fascinats per la modernitat i atrets per la novetat que aportava el teatre d'ombres xineses, els dos decidiren embarcar-se plegats a l'aventura nord-americana que inicialment semblava destinada a fracassar.

³⁷⁶ *Ibidem*.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

d'aquests a la seva ciutat natal.³⁷⁷ Tot i que atribuir la coneixença directe dels dos pilars de Maricel als Estats Units resulta temptadora, no conservem cap documentació que ho avali. En realitat, seria més factible que l'esmentat personatge fos Sol Bloom, l'encarregat de dirigir la secció de varietats de l'exposició. Segurament coneixia de primera mà el que havia succeït, i possiblement veié en aquest contratemps l'oportunitat de crear un ambient únic pel gaudi dels visitants.

Sense gaires opcions per triar, acceptaren l'oferta i en poc temps crearen una rèplica dels locals parisencs. El projecte resultà un veritable èxit, ja que el públic l'omplí atret per la novetat de la proposta. Però quan tot semblava funcionar correctament, sense avisar a ningú, Pere Romeu decidí tornar a Barcelona i s'endugué la poca recaptació que guardaven a la caixa, deixant el negoci arruïnat³⁷⁸. Aquesta acció, que provocà la temporal ruptura amb Utrillo, propicià que la companyia se separés definitivament davant el negre panorama que s'obria davant d'ells. Així, Homdedeu marxà a Mèxic, els francesos desertaren conjuntament i Utrillo es quedà sol amb la sensació d'haver fracassat. Per tal de poder sobreviure, es va llogar per fer alguns cartells i petits treballs per a l'Exposició Universal i, quan aquesta es clausurà, marxà cap a San Francisco. Pel camí s'interessà per les cultures natives, arribant a visitar una reserva índia, i després residí una temporada a Nova York, des d'on contactà per carta amb Rusiñol. A la tardor de 1894 ja havia reunit els diners suficients per tornar a Europa i, tot i tenir la voluntat de continuar una temporada més a Estats Units, decidí comprar un passatge per a l'any següent, posant així punt i final al seu periple.³⁷⁹

Per tant, podem establir que la *World's Columbian Exposition* suposà un primer acostament entre Charles Deering i l'obra de Ramon Casas, però que no fou així en el cas de Miquel Utrillo tal i com s'havia apuntat anteriorment. És poc creïble que el nord-americà i ell s'haguessin conegut personalment allí i que, fins i tot, tinguessin tractes comercials. Si com sembla Pere Romeu manlevà els diners de la caixa, seria molt

³⁷⁷ MARTÍN, Josep A. *El teatre de titelles a Catalunya*. Barcelona: Biblioteca Serra d'Or – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 36.

³⁷⁸ BARGALLÓ, Josep. *Les set vides de Pere Romeu. Indians, modernistes i sportsmen*. Barcelona: Acontravent, 2016, p. 130-138. Josep Bargalló en la seva biografia sobre Pere Romeu es mostra molt condescendent amb l'actitud del català. Justifica aquesta acció adduint que no deuriem ser gaires diners els que manlevà de la caixa. La realitat, és que Romeu va deixar abandonats als seus amics i companys de feina per tal d'assegurar-se el seu retorn a casa. Aquesta decisió els va distanciar personalment i no seria fins anys després, i gràcies a que Ramon Casas va fer de mitjancer, que en certa manera tornaren a tractar-se.

³⁷⁹ A Nova York, des d'on escrigué a Santiago Rusiñol criticant als ciutadans nord-americans, l'excessiva barreja cultural del país i el seu exacerbada progrés tecnològic, residí al 9 West 14th Street, a prop de Union Square al Greenwich Village. Fons Miquel Utrillo (M.U, núm. inv. 4147). Carta de Miquel Utrillo a Santiago Rusiñol, 4 de juny de 1894. Apèndix Documental (Doc. Núm 323).

difícil creure que anys després el magnat confiés en les mateixes persones per bastir un projecte com Maricel.

3.2.- La descoberta d'un artista modern: Munich, París i Barcelona (1901-1904)

Després de l'exposició de Chicago existeixen forces dubtes de quan tornaren a coincidir Deering i Casas. Isabel Coll proposava que l'any 1894 el magnat tingué l'oportunitat de veure en persona el *Garrote Vil* (c.1894) a París.³⁸⁰ Aquesta versió difereix de la publicada en un article aparegut al *New York Daily Tribune*,³⁸¹ on s'assenyalava que el retrobament es produí a l'octubre de 1901 en el transcurs de la VII Internationale Kunstausstellung de Munich,³⁸² tot i que el nord-americà no està documentat a Alemanya en aquelles dates. Al certamen Casas hi presentà novament el *Garrote Vil*, quadre que havia causat fortes polèmiques a Espanya per la cruesa i realitat del fets retratats, però que en aquesta ocasió rebé premis i honors per la seva modernitat.

Dos anys més tard tornarien a retrobar-se a París. Aquell any Deering, com era costum en ell, assistí als salons i va poder contemplar en persona *La Càrrega* (1899-1902). Casas havia previst que el quadre es presentés l'any 1900 a l'Exposició Universal de París, però diversos contratemps ho impediren fins tres anys després. El nord-americà quedà profundament fascinat pel llenç i decidí que no podia deixar passar l'oportunitat de conèixer en persona l'artista que tant l'havia impressionat. Inicià les gestions per localitzar-lo, però quan ho aconseguí li comunicaren que aquest havia tornat a casa degut a uns problemes de salut de la seva mare.

Aquesta versió de la història va ser matisada en un article aparegut a la revista *Los Deportes* el 15 d'agost de 1909. En l'esmentat reportatge s'explicava que Deering havia vist *La Càrrega* a Madrid durant el viatge que realitzà per Espanya i que «*se entusiasmó con el asunto y con la manera franca y segura de tratarlo, [que] quiso conocer al autor y llegando a Barcelona, se puso en seguida en su busca*».³⁸³ Per tant, si fos així, el primer contacte amb aquesta obra de Casas no hauria estat a París, sinó durant el transcurs de l'*Exposición General de Bellas Artes e Industrias Artísticas*, on el llenç assolí un gran reconeixement i va ser adquirit per l'Estat espanyol.

³⁸⁰ COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 96.

³⁸¹ «Spanish portrait painter here». *New York Daily Tribune* (14 de març de 1909), p. 5.

³⁸² Sobre la presència espanyola en aquesta exposició, vegeu: COLL MIRABENT, Isabel. «La Exposición Internacional de 1901 en Múnich, una muestra de obras ya presentadas». DINS: SOCIAS, Immaculada; GKOZGKOU, Dimitra (eds.). *El arte hispánico en las exposiciones internacionales: circulación, valores y representatividad*. Milà: Hugonoy Editore, 2014, p. 31-59.

³⁸³ H.V. «Ramón Casas en Norteamérica (continuación)». *Los Deportes*, núm. 524 (15 d'agost de 1909), p. 213.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

Sigui com sigui el que queda clar és que el 1904, ja fos des de Madrid o París, Deering decidí que ja era hora de trobar-se en persona amb Ramon Casas. Per això aprofità l'avinentsa que es trobava realitzant un viatge en automòbil per Espanya, el primer que feia per conèixer sencer tot el país,³⁸⁴ per aturar-se a Barcelona i iniciar les gestions per trobar-lo.³⁸⁵ Inicialment quan el pintor català tingué notícia que Deering el volia visitar al seu taller, es negà taxativament a rebre'l. Aquestes reticències, pròpies d'un artista consolidat, naixien de «una justificada escama hacia los extranjeros impertinentes que solo por sport violan la cuasi religiosa intimidación de los talleres de renombre».³⁸⁶ No sabem realment quins foren els motius que el portaren a canviar d'opinió, però segons apunta Isabel Coll, finalment acceptà rebre'l al seu taller del Passeig de Gràcia perquè s'adonà que l'industrial no només perseguia comprar obres d'art i molestar, sinó que era un home culte i aficionat a les Belles Arts.³⁸⁷ Al nostre entendre, més enllà d'aquesta visió prosaica, caldria cercar-li motius crematístics perquè segurament Miquel Utrillo l'informà dels avantatges econòmics que podria generar aquest contacte.

Un cop convençut, el propi Casas demanà a Utrillo que es personés al seu taller per fer d'interpret i possiblement també d'assessor artístic. Els seus coneixements d'art eren amplis i era una de les poques persones residents a Barcelona que parlaven perfectament anglès, idioma que havia après als Estats Units quan viatjà el 1893 a Chicago per difondre les ombres xineses.³⁸⁸ És ara, l'any 1904 i no durant la celebració de la *World's Columbian Exposition*, quan podem establir de manera fefaent que els tres protagonistes de Maricel coincidiren per primera vegada en les mateixes coordenades espai-temporals.

A diferència del que l'artista temia, l'entrevista resultà ser molt cordial i Deering aprofità per expressar-li l'admiració que des de feia temps sentia per la seva obra. En la trobada, tal i com recordaria Casas l'any 1927, no estigueren els tres sols. El nord-americà anava acompanyat del seu germanastre James,³⁸⁹ i d'«un pintor de seu país»

³⁸⁴ Recordem que Charles Deering coneixia part d'Espanya perquè hi havia estat destacat amb la Marina de Guerra, però no havia tingut l'oportunitat de descobrir tota la Península Ibèrica.

³⁸⁵ El propi Ramon Casas explica que Deering viatjava en cotxe, llavors un mitjà de transport poc habitual, que era de molt mala qualitat i que l'havia llogat a París. *Records de la vida i la mort...*, p. 4.

³⁸⁶ H.V. *Ramón Casas en Norteamérica...*, p.213.

³⁸⁷ COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 98.

³⁸⁸ Tal i com expliquen les cròniques de l'època, «ni Casas habla una palabra de inglés ni su huesped conoce otra lengua que la pròpia, el áspero é intrincado yankee». H.V. *Ramón Casas en Norteamérica...*, p.213

³⁸⁹ SNYDER MATTHEWS, Janet. *Historical documentation The Charles Deering...*, p. 55.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

que presencià tota l'escena.³⁹⁰ Discernir qui era aquest quart personatge no va ser fàcil. Isabel Coll l'any 1999, teoritzava que aquest podria ser John Singer Sargent,³⁹¹ però en realitat, les cartes publicades l'any 1929 a la biografia de Charles Deering, permeteren que la investigadora rectificqués la seva posició el 2012 i precisés que es tractava de Gari Melchers, un dels molts noms vinculats al col·leccionista nord-americà.

Julius Garibaldi Melchers, més conegut com Gari Melchers, nasqué a Detroit (Michigan) l'11 d'agost de 1860. Fill de l'escultor holandès Julius Melchers, un dels deixebles del francès Jean-Baptiste Carpeaux (1827-1875), als disset anys va ser enviat pel seu pare a Düsseldorf perquè es dedicés a la pintura. Després de quatre anys perfeccionant-se, es traslladà a París i ingressà a l'*École des Beaux-arts* on tingué de professors a Jules Joseph Lefévre (1836-1911) i a Gustave Boulanger (1824-1886), tot i que va ser al costat de Jules Bastien-Lepage (1848-1884) on més aprengué. Des dels inicis es dedicà al paisatgisme i a captar els pescadors de les costes franceses, belgues i holandeses. Les seves obres li valgueren nombrosos reconeixements, com el *sociétaire* del Saló Nacional de Belles Arts de París o el de professor i membre de l'Acadèmia de Weimar, ciutat en la que tenia un dels seus tallers.³⁹²

La seva presència al taller de Casas, la confirmà ell mateix en una carta enviada el 8 de setembre de 1912 a Charles Deering des de Egmond aan Hoef, una colònia d'artistes situada a Holanda. En aquesta lletra li agraeix les postals que l'americà li havia enviat des de Burgos i Toledo. Rebre-les li generà un sentiment d'enveja i nostàlgia, perquè segons ell no hi havia res millor que viatjar en cotxe per Espanya. Les

³⁹⁰ *Records de la vida i la mort...*, p. 4.

³⁹¹ El problema d'aquesta primera atribució, resideix en que Coll situava la primera trobada entre els dos l'any 1903. Partint d'aquesta data errònia, era factible pensar que fos Sargent el pintor que acompanyà a Deering. I més, quan els registres del Museo del Prado recullen que el florentí estava copiant un quadre de Velázquez el 16 d'abril de 1903 i que novament sol·licità fer una altra còpia el 12 de juny d'aquell mateix any. Per tant, davant la manca de documentació entre una petició i l'altra, era totalment possible que els dos amics poguessin desplaçar-se a Barcelona per trobar-se amb Ramon Casas. COLL, Isabel. *Ramon Casas. Una vida dedicada a l'art ...*, p. 167-168.

Aquesta opinió, quedaria reforçada per les informacions aportades per Charles Merrill Mount l'any 1957. En el seu estudi sobre Sargent a Espanya, incidia en que el pintor havia fet un viatge per la Península abans de tornar a Anglaterra. Seria llavors quan hauria viatjat a Barcelona acompanyant a Deering: «*En 1903, después de otro viaje muy agotador a América, de nuevo pasó por España antes de regresar a Inglaterra*». MERRILL MOUNT, Charles. «Sargent y España». *Revista Atlántico*, núm. 8 (1957), p. 47-74.

Finalment, la revisió del viatge de Deering per Espanya, va fer impossible situar a Sargent a Barcelona per aquestes dates. A més, en una carta del florentí al seu amic, li explicita clarament que «*I do not know him [Ramon Casas], but I greatly admire his work*». Aquestes paraules, no tindrien cap mena de sentit si Sargent hagué estat present al taller de Ramon Casas en el transcurs de l'esmentada entrevista. DILL SCOTT, Walter; HARSHE, Robert B. *Charles Deering...*, p. 39.

³⁹² «Melchers (Julio Gari)». *Enciclopedia Vniversal Ilustrada Europeo-Americana. Tomo XXXIV*. Madrid: Espasa-Calpe, 1917, p. 415.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

imatges li recordaven l'aventura que els dos visqueren set o vuit anys enrere i que encara considerava «*the trip of my life*». ³⁹³ El periple en realitat durà set setmanes, començà a Le Havre i anaven acompanyats d'un tal Jim. Aquest, com hem apuntat, era James Deering, germanastre de Charles, qui havia estat l'encarregat de llogar un cotxe que resultà ser de poca qualitat i que ja el 1912 podia considerar-se una peça de museu. ³⁹⁴

Per tant podem concloure que la trobada al taller de Casas resultà ser un èxit. En el pla personal, iniciaren una amistat basada en afinitats comunes que duraria prop de vint-i-cinc anys. I en le vessant comercial, la visita es tancà amb l'encàrrec d'un retrat de les filles del nord-americà i amb l'adquisició de deu o dotze quadres per part de Deering. El col·leccionista, fascinat per l'estil pictòric del seu nou amic, decidí comprar alguns llenços que aquest tenia al taller i que s'unirien al *El Bohemi (Retrat d'Erik Satie)* que feia anys que ja era propietat seva. Respecte aquesta qüestió, Coll apuntava que resulta força difícil esclarir quins foren els llenços que el magnat comprà llavors. ³⁹⁵ La resposta a aquesta pregunta, la trobem analitzant les fotografies de Maricel conservades a l'Institut Amatller d'Art Hispànic. En elles podem veure les estances del palau cap a 1911, i en moltes apareixen obres del català decorant les parets. Aquesta documentació gràfica, ens permet aventurar que entre les peces triades hi figuraven *Paisatge de tardor. Un mur* (c.1891) [Fig.3.2], ³⁹⁶ *Plaça de toros* (c.1891) [Fig.3.3], ³⁹⁷ *Pati del Vinyet* (1892), ³⁹⁸ *Au bain* (c.1895), ³⁹⁹ *Dona pentinant-se* (c.1899) [Fig.3.4], ⁴⁰⁰ *L'exposició de París* (c.1900), ⁴⁰¹ *Retrat de Maria (Álvarez) Tubau* (1901), ⁴⁰² *Retrat de dona* (1905) ⁴⁰³ i *A l'estiu tota cuca viu (Cavalls morts)* (1888) [Fig.3.5], que es quedà als Estats Units però després no retornà a Catalunya. ⁴⁰⁴

³⁹³ Carta de Gari Melchers a Charles Deering, 8 de setembre de 1912 publicada a DILL SCOTT, Walter; HARSHE, Robert B. *Charles Deering 1852-1927...*, p. 42-43.

³⁹⁴ *Ibidem*. Malgrat la poca qualitat de l'automòbil, Melchers recordava que no patiren cap problema tècnic i que els hi agradà tot el que veieren.

³⁹⁵ COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 100 i 102. Coll afirma que en les obres triades en aquestat robada figurava *El Bohemi*. Creiem que aquesta informació resulta errònia perquè tot i que Utrillo explicà a *Forma* l'any 1904 que el llenç era propietat de l'americà, Deering ja el tenia a les seves col·leccions americanes. UTRILLO, Miquel. *Lobra den Casas...*, p. 320.

³⁹⁶ Ramon Casas: *Paisatge de tardor. Un mur* (c.1891, col·lecció particular).

³⁹⁷ Ramon Casas: *Plaça de toros* (c.1891, col·lecció particular).

³⁹⁸ Ramon Casas: *Pati del Vinyet* (1892, col·lecció particular).

³⁹⁹ Ramon Casas: *Au bain* (c.1895, col·lecció particular, Estats Units).

⁴⁰⁰ Ramon Casas: *Dona pentinant-se* (c.1899, col·lecció particular, Estats Units).

⁴⁰¹ Ramon Casas: *L'exposició de París* (c.1900, col·lecció particular).

⁴⁰² Ramon Casas: *Retrat de Maria (Álvarez) Tubau* (1901. Deering Estate, Miami).

⁴⁰³ Ramon Casas: *Retrat de dona* (1905, col·lecció particular)

⁴⁰⁴ Ramon Casas: *A l'estiu tota cuca viu (Cavalls morts)* (1888. Museu Nacional d'Art de Catalunya, núm. inv. 2144346-000)

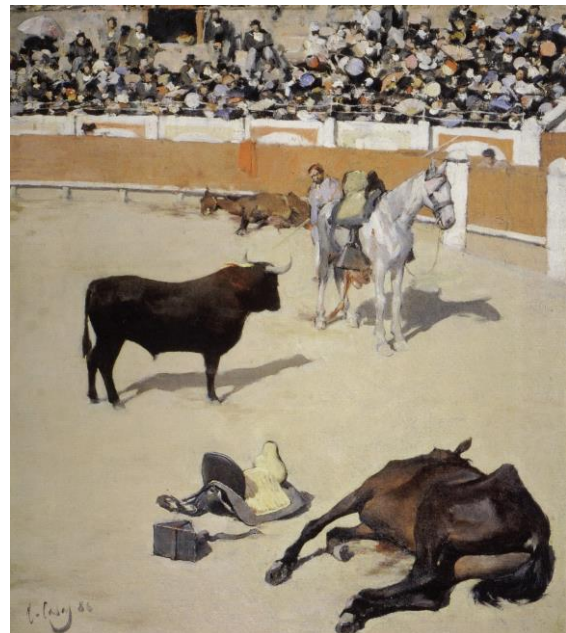
[Fig.3.2] Ramon Casas: *Paisatge de tardor. Un mur* (c.1891, col·lecció particular)

[Fig.3.3] Ramon Casas: *Plaça de toros* (c.1891, col·lecció particular)

[Fig.3.4] Ramon Casas: *Dona pentinant-se* (c.1899, col·lecció particular)

[Fig.3.5] Ramon Casas: *A l'estiu tota cuca viu (Cavalls morts)* (1888, Museu Nacional d'Art de Catalunya)

És a dir, l'any 1904 adquirí el gruix d'obres del català que anys després figurarien a la seva col·lecció sitgetana. A més d'aquesta compra, Casas no deixà passar l'oportunitat i retratà a Gari Melchers [Fig.3.6], qui també sortí beneficiat d'aquesta trobada. Arran dels contactes establerts amb Utrillo, quan aquest assolí anys després la direcció artística de la Enciclopedia Espasa, decidí contar amb els seus serveis professionals. Entre les tasques que li encomanà, figurava assessorar quines obres d'artistes nord-americans moderns calia incloure o no als diversos volums de l'obra.⁴⁰⁵

[Fig.3.6] Ramon Casas: *Retrat de Gari Melchers* (1904, Localització desconeguda)

En finalitzar la reunió, els Deering i Melchers posaren rumb a París. D'aquesta manera, es posava punt i final al primer viatge per tota Espanya del nord-americà, perquè quan havia estat destacat amb la marina només havia tingut l'oportunitat de conèixer algunes parts de la Península. Des de París es dirigí a Londres, on segurament es retrobà amb Sargent, i d'allí, el 12 de novembre de 1904, s'embarcà al vaixell Saint Paul. Aquest cobria la ruta entre Southampton i Nova York, on hi arribà acompanyat del seu germanastre el 20 de novembre d'aquell mateix any.

3.3.- 1904-1908: consolidació de l'amistat entre Charles Deering i Ramon Casas

D'ençà de la trobada l'any 1904, la relació entre Deering i Casas es mantingué tot i la distància. S'havien caigut molt bé i el nord-americà volia convertir-lo en el seu pintor de capçalera. Segons Isabell Coll, en aquest procés, el primer pas per dur-lo a terme va ser encarregar-li una còpia de *La Càrrega*, quadre que tant l'havia fascinat anys abans i que propicià la seva coneixença.⁴⁰⁶ Tot i que pugui semblar estrany, el català no acceptà la proposta perquè s'havia imposat com a norma no fer còpies dels

⁴⁰⁵ Melchers (*Julio Gari*)..., p. 41

⁴⁰⁶ COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas*..., p. 102.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

seus llenços. Però, en pro de la seva amistat i per acontentar a l'americà, plantejà la possibilitat de fer una nova versió mantenint la temàtica i l'esperit de l'original. Analitzant a fons aquest encàrrec, cal remetre'ns a una carta de Casas a Charles Deering del 26 d'octubre de 1910, que faria replantejar tota aquesta qüestió. En ella, el pintor afirma que «*hace ya más de un mes que llegué de París y ahora estoy trabajando de firme en el cuadro de Mr. James y uno de estos días iré a Vich para concluir el fondo*». ⁴⁰⁷

[Fig.3.7] Ramon Casas: *La càrrega (segona versió)* (1911, col·lecció particular, Estats Units)

La segona versió de *La Càrrega* [Fig.3.7], actualment en mans de la família Deering a Estats Units, intentava reproduir el mateix tema i les sensacions del quadre original. Aquí, a diferència de l'anterior, la Guardia Civil carregava a peu contra els manifestants i el fons de l'acció és la Plaça del Mercadal de Vic. ⁴⁰⁸ Per tant, al nostre entendre, aquesta obra no tenia com a finalitat acontentar a Charles, sinó que tal i com

⁴⁰⁷ Fons Charles Deering, Northwestern Library, sense núm. inv. Carta de Ramon Casas a Charles Deering, 26 d'octubre de 1910. Apèndix Documental (Doc. núm. 85). La carta es conserva enquadrada dins d'uns volums que contenen dibuixos de Ramon Casas que van ser propietat del col·leccionista nord-americà.

⁴⁰⁸ Per pintar aquesta obra es desplaçà a Vic i realitzà un estudi previ de la Plaça del Mercadal. Ramon Casas: *Plaça de Vic* (c.1910, col·lecció Particular).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

recull la carta esmentada el destinatari era James. I sobretot, per les dates en les que el català afirma treballar-hi el seu encàrrec realment no es realitzà l'any 1904, sinó que es va fer entre l'octubre de 1908 i l'abril de 1909 quan ambdós coincidiren als Estats Units.

Si que va ser l'any 1904, en el transcurs de la trobada al taller, quan Deering li encarregà el retrat de les seves filles. El català acceptà tot i no tenir cap mena d'interès en viatjar a Estats Units. A més, era del tot impossible aquest llarg desplaçament, perquè era a Madrid treballant en el *Retrat d'Alfons XIII a cavall*. Tot i els diners que podia suposar-li aquesta obra, llavors perseguia triomfar a la capital com a pintor de Cort i també volia obrir-hi nous mercats aprofitant el bon predicament que llavors hi tenien els artistes catalans. Les contínues negatives no feren desistir al nord-americà qui insistia per trobar una solució, però la realitat va ser que l'encàrrec s'anà posposant cada cop més. Finalment, sembla que arribaren a un acord, tal i com Casas explicava per carta a Elisa Carbó el 2 de desembre de 1904.

*«Estimada mama: ara ja porto molts días aquí y en Deering ja m'espera. Estic content de tot. També en el Prado las copias m'hauran anat be, estic molt content i Carolus encara mes, tenia rao ell. L'estudi es molt petit deseguida queda ple y de detalls res».*⁴⁰⁹

L'acord al que arribaren va ser que Deering es desplaçaria amb la seva família (Marion Denisson Whipple, Marion i Barbara) a Europa el maig de 1905. Embarcaren al Cymric, vaixell que salpà de Boston en direcció a Liverpool, i des d'allí es dirigiren a París on els esperaria Ramon Casas. Un cop es trobessin tots, es duria a terme l'encàrrec, aprofitant que el català era a la capital francesa per presentar al *Salon des Beaux Arts* el *Retrat d'Alfons XIII a cavall* (1905). L'encontre tingué lloc al Hôtel Bristol del Faubourg de Saint-Honoré, lloc on residia habitualment l'americà quan era a París. El resultat va ser un doble retrat de cos sencer, del que es conserva un dibuix preparatori **[Fig.3.8]**,⁴¹⁰ en el que veiem la decoració de l'habitació i on apareix reflectit

⁴⁰⁹ Arxiu Particular, Barcelona. Carta de Ramon Casas a Elisa Carbó, 2 de desembre de 1904. Apèndix Documental (Doc. núm. 43). La carta, publicada per Alfonso Alcolea Albero l'any 1990 no sembla escrita pel propi Ramon Casas. ALCOLEA ALBERO, Alfonso. *Ramon Casas...*, p. 67.

⁴¹⁰ El preparatori, un dibuix a color sobre paper de 60 x 43 cm., ens presenta la figura de les dues joves sobre un fons blau del que només s'intueix el moble del darrere i un gerro amb flors. Ramon Casas: *Retrat de Marion i Barbara Deering* (1905, Museu del Modernisme de Catalunya).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

en el mirall Charles Deering [Fig.3.9]. Amb aquest quadre, Casas demostrava novament l'interès que sentia per la pintura espanyola i per Velázquez especialment.

Un cop finalitzat l'encàrrec, Deering i la seva família tornaren cap a casa. Malauradament, poc temps després, el magnat hagué de fer front a una nova pèrdua familiar. L'any 1906, i per sorpresa de tothom, la seva germanastra Abby moria a Chicago i deixant sol al seu fill, William Deering Howe, que llavors acabava de complir vuit anys. Pel que fa a la seva amistat amb Casas, a partir d'aquest moment, i fins 1908, el nord-americà pressionà contínuament al pintor perquè creués l'Atlàntic. També continuà realitzant-li encàrrecs, com és el cas de *Preparant-se per la cursa de braus*,⁴¹¹ llenç que un cop enllestit anys després s'envià a Chicago des de Barcelona. El temps passava i Deering persistia en la seva idea. Finalment, després d'una breu estada a Jamaica l'abril de 1908, l'americà planejà un breu viatge a Europa. Aquest tenia l'objectiu de trobar-se amb Ramon Casas a París i convèncer-lo que retornés amb ell cap als Estats Units.

[Fig.3.8] Ramon Casas: *Dibuix preparatiu pel Retrat de Marion i Barbara Deering* (1905, Museu del Modernisme de Catalunya)

⁴¹¹ L'obra va ser encarregada l'any 1906 però no l'acabà fins 1911. Ramon Casas: *Preparant-se per la cursa de braus* (1911, Col·lecció hereus Charles Deering, Miami).

[Fig.3.9] Ramon Casas: *Retrat de Marion i Barbara Deering* (1905, Col·lecció hereus de Charles Deering, Estats Units)

3.4.- Miquel Utrillo (1904-1908)

Un cop finalitzada la trobada al taller de Ramon Casas, Deering i Melchers posaren rumb a París, on el magnat posteriorment embarcà cap als Estats Units. Pel que fa a Casas, com hem vist, seguí amb el seu projecte de convertir-se en pintor de Cort i continuà anant i venint de Madrid, fins que l'any 1905 se certificà el fracàs del seu intent. Pel que fa a Utrillo, la seva vida va ser molt agitada professionalment els cinc anys que separen la seva coneixença del nord-americà fins a que començà a implicar-se directament en el projecte de Maricel a partir del setembre de 1909.

Amb la clausura al desembre de 1903 de *Pèl & Ploma*, l'any 1904 començà a editar la revista *Forma* amb el patrocini econòmic de Ramon Casas. La publicació, que portava per subtítol «*Revista artística mensual: Publicació il·lustrada d'art espanyol antic i modern d'obres estrangeres existents a Espanya*», naixia sota el paradigma d'un eclecticisme conciliador i perseguia conservar, preservar i difondre el patrimoni espanyol. Però, sobretot, dins la biografia d'Utrillo hem d'entendre aquesta revista com un punt i part en la seva cursa cap a la modernitat. *Forma* certificà l'inici d'un canvi en el seu ideari estètic, que poc a poc l'acostà als paradigmes del Noucentisme.

Una de les característiques que el situà proper a aquest nou moviment era la seva voluntat pedagògica. El projecte de la revista anava acompanyat de la «*Col·lecció de Vulgarisació Forma*», una sèrie de llibres de petit format, molt il·lustrats i de preu assequible, que pretenia donar a conèixer al gran públic els principals artistes espanyols. Finalment només veieren la llum els volums dedicats a El Greco i Ribera, perquè l'any 1908 es posà fi a aquesta aventura editorial.⁴¹² Tot i haver d'abandonar-la, la publicació li permeté situar-se en l'epicentre de les activitats culturals de Barcelona, i el portaren a ocupar un lloc destacat en les exposicions de 1905 i 1907.

En l'assoliment d'aquesta preeminència també hi jugà un paper força important la seva vinculació a la Junta de Museus. Aprofitant que s'havia traslladat a Madrid, se li demanà que treballés per aconseguir en dipòsit pel Museu de Barcelona algunes obres propietat de l'Estat i del llegat Valldeperas. A més, se li encarregà la compra de peces antigues per tal de bastir a Catalunya un museu que fes ombra al Prado. Les seves gestions el portaren a interessar-se per adquirir quadres de Velázquez, que tot hi intentar-ho no reeixí en localitzar-ne cap; Goya, del que en tingué controlats prop de vuitanta -quasi tots falsos o mal atribuïts-, El Greco, Murillo, Ribera, Tiziano, Rafael i

⁴¹² *Miquel Utrillo i les arts...*, p.39.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

Watteau, entre d'altres. Així mateix, per satisfer les peticions de la Junta, realitzà gestions prop de col·leccionistes com Luis de Navas, qui tenia intenció de vendre diverses obres de la seva propietat. Tot i que acabà convencent-lo, la compra del lot que ell havia seleccionat va ser desestimat per part les autoritats catalanes.⁴¹³ Tot i el fallit intent de portar les obres a Barcelona, que anys després esmenaria des de la direcció de Maricel, gràcies a aquest encàrrec tingué la oportunitat d'establir nombroses relacions que amb el temps esdevindrien fonamentals pel projecte sitgetà.

En aquest camí cap als centres de poder del món artístic, juntament amb la direcció de la revista *Forma* i els seus treballs per les autoritats museístiques catalanes, hi tingué una importància cabdal que l'any 1906 rebés un telegrama del mateix José Espasa demanant-li que s'incorporés al seu nou projecte enciclopèdic. Espasa pretenia servir-se dels coneixements i de la xarxa de contactes que havia teixit Utrillo al llarg dels anys, per crear una magna obra del coneixement humà. El català acceptà l'oferta, i fins 1919 comandà el projecte pel qual creà el logotip, definí la política artística i seleccionà bona part del cos de redactors que permeteren assolir l'èxit de l'empresa. La seva nova posició el situà en permanent contacte amb els principals noms del món artístic espanyol com Elias Tormo o Aureliano de Beruete, i reforçà vincles ja existents amb Francisco de Paula Valladar o Oleguer Junyent, entre d'altres.⁴¹⁴ El càrrec també l'obligà a viatjar per Europa i a Egipte, per tal de seleccionar personalment alguns dels continguts dels volums i anunciar-ne la seva venda. En definitiva, la seva labor al front de la Enciclopedia Espasa li permeté augmentar la seva agenda de contactes i el col·locà en una situació preeminent a Catalunya, Espanya i bona part d'Europa.

Per últim, en aquests anys també intensificà els seus contactes amb Estats Units. A la coneixença amb Charles Deering a partir de 1904, cal sumar-li la seva amistat i col·laboració amb l'historiador americà Royall Tyler (1884-1953). Educat a Oxford i a la Universidad de Salamanca, on conegué personalment a Miguel de Unamuno, al llarg de la seva vida s'interessà per la figura de El Greco, l'art precolombí i l'art bizantí. Tyler tingué el primer contacte amb el català cap el març de 1907, possiblement recomanat per Unamuno, tal i com es desprèn d'una carta redactada aquell any. En ella el nord-americà precisa que l'ha conegut i que s'ha sorprès molt davant dels

⁴¹³ BORONAT I TRILL, Maria Josep. *La política d'adquisicions de la Junta de Museus 1890-1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 259-261.

⁴¹⁴ El llistat de col·laboradors l'aportà Philippe Castellano l'any 2000 a CASTELLANO, Philippe. *Enciclopedia Espasa. Historia de una aventura editorial*. Madrid: Espasa-Calpe, 2000. En posteriors capítols, abordarem amb deteniment quina rellevància tingué per Maricel el pas d'Utrillo per *Forma*, la Junta de Museus i la Enciclopedia Espasa.

coneixements artístics que aquest acredità. No només era un expert en El Greco, artista al que li havia dedicat els darrers dos anys de la seva vida, sinó que també ho era en tot l'art espanyol.⁴¹⁵ Fruit de l'intercanvi d'idees, nasqué una bona amistat que s'allargaria en el temps, i també gestà una estreta relació professional.⁴¹⁶ Mentre Tyler es convertí en un dels col·laboradors de la Enciclopedia Espasa, Utrillo exercí de guia al seu amic qui s'aprofità dels bastos coneixements sobre Espanya que tenia perquè el dugués a llocs desconeguts on trobaria fantàstics tresors artístics encara per estudiar.⁴¹⁷

Les labors de *cicerone* d'Utrillo no s'acabaren el 1907 i es perllongaren un any més. Tyler valorava molt les seves actituds professionals, «*he is a man in ten thousand*» deia d'ell,⁴¹⁸ i per això li demanà que l'anés a rebre a Gibraltar el 7 d'abril de 1908. Llavors tenia previst realitzar un nou *tour* per Espanya i volia comptar novament amb els seus serveis. Un cop finalitzada l'expedició, l'americà s'estava plantejant seriosament realitzar un viatge a El Cairo i pretenia que també hi anés amb ell.⁴¹⁹ Possiblement, comparant les dates d'aquests viatges i el que Casas realitzà a Estats Units, trobaríem en aquesta relació amb Tyler el motiu pel qual no pogué acompanyar-lo en el seu periple per Estats Units. Per contra, tot i perdre aquesta gran oportunitat, l'amistat amb l'historiador americà li permeté entrar en contacte amb un dels intel·lectuals més rellevants de principis del segle XX.

3.5.- El viatge de Ramon Casas als Estats Units: octubre 1908 – abril 1909

Després de molt insistir, Charles Deering finalment aconseguí convèncer a Ramon Casas perquè l'acompanyés als Estats Units. La correspondència personal del pintor català esdevé la font principal per conèixer les seves vivències americanes, perquè en

⁴¹⁵ Dumbarton Oaks Libray (Bliss-Tyler Correspondance, sense núm. inv.). Carta de Royall Tyler a Mildred Barnes, 13 de març de 1907. Apèndix Documental (Doc. núm. 319).

⁴¹⁶ Es conserva una carta de Tyler datada el 4 de març de 1931 on es fa referència que fa poc ha tingut contacte amb Utrillo. Dumbarton Oaks Libray (Bliss-Tyler Correspondance, sense núm. inv.). Carta de Royall Tyler a Mildred Barnes, 4 de març de 1931. Apèndix Documental (Doc. núm. 322).

⁴¹⁷ Dumbarton Oaks Libray (Bliss-Tyler Correspondance, sense núm. inv.). Carta de Royall Tyler a Mildred Barnes, 12 de gener de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 320).

⁴¹⁸ Dumbarton Oaks Libray (Bliss-Tyler Correspondance, sense núm. inv.). Carta de Royall Tyler a Mildred Barnes, 2 de març de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 321).

⁴¹⁹ *Ibidem*. Resulta interessant la lectura d'aquestes cartes perquè en elles també es fa referència a l'anglès que parlava Miquel Utrillo. Com hem vist va fer les labors de traductor entre Charles Deering i Ramon Casas, però segons Tyler per un anglès natiu es feia molt difícil entendre'l: «*He looks like Louis XI if France and he and I understand each other so well that we carry on most intricate conversations in a sort of shorthand of monosyllables and gestures which is quite incomprehensible to anyone else, and which leaves the tywriter leagues behind as a time-saving invention*».

Aquest mal anglès que parlava Utrillo ja l'havia comentat ell mateix en la carta que li envià a Rusiñol des dels Estats Units l'any 1894, on deia textualment «*pinto, dono llissons d'alemany, francès, italià i espanyol als que són d'aquí y d'inglès que xafo com lo francès als que venen de l'altra banda*». Fons Miquel Utrillo (M.U., núm. inv. 4.147). Carta de Miquel Utrillo a Santiago Rusiñol, 5 de juny de 1894. Apèndix Documental (Doc. núm. 323).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

ella relatà l'itinerari que seguí, la fascinació que experimentà en les ciutats i paratges que visità i alguns dels treballs que executà, malgrat la persistent companyia del magnat que no el deixava pintar al ritme que desitjava. D'aquest conjunt de cartes també es desprèn la consolidació de l'amistat entre ells, i que el viatge semblava pensat perquè el català tingués l'oportunitat d'obrir nous mercats i aconseguir nombrosos encàrrecs que li reportessin grans sumes de diners. D'aquesta manera, podria recuperar-se dels problemes financers que arrossegava, causats principalment per l'edició de la revista *Forma*.⁴²⁰

Més enllà de les qüestions artístiques i econòmiques, el canvi d'opinió que impulsà Casas a visitar el continent americà, tot i ser contrari a fer grans desplaçaments i alterar les seves rutines, va venir propiciat per la mort d'Emília Huet i Bas. La noia havia mantingut amb ell una relació sentimental durant prop de setze anys, tal i com explicava Miquel Utrillo a Francisco de Paula Valladar (1852-1924) en una carta del 18 de gener de 1909:

*«he acompañado a Casas, que permanecerá algunos meses en Estados Unidos, aprovechando yo asuntos de la casa. El viaje de Casas se debe a la muerte de su novia, cosa que duraba desde hacía 16 años, de modo que el disgusto ha sido mayúsculo».*⁴²¹

Emília Huet havia nascut a Barcelona el 1873 i era filla del militar Frederic Huet Drago i Emília Bas Ribot, matrimoni veí de la família Casas que ocupava el primer pis de la casa del carrer Nou de Sant Francesc.⁴²² Els joves tingueren un llarg nuviatge però mai concretaren la data del casament, tot i que l'artista n'estava enamorat i «*ambas familias veían con gusto las relaciones*».⁴²³ Aquesta afinitat entre els dos quedà palesa,

⁴²⁰ Casas era el principal financer de la revista i aquesta no va donar els rendiments econòmics esperats. En més d'una ocasió, el pintor proposà a Miquel Utrillo tancar-la perquè no tenien material suficient i no veia viable el negoci si no podien mantenir una regularitat. Arxiu de la Sala Parés (Museu Nacional d'Art de Catalunya, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 2 de febrer de 1904 i Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 1906. Apèndix Documental (Doc. núm. 40 i 44).

⁴²¹ Fondo Valladar (Casa de los Tiros, Granada, Caja 11, reg. 977). Carta de Miquel Utrillo a Francisco de Paula Valladar, 18 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 324).

⁴²² Emília Bas Ribot es casà en segons núpcies amb Joan Bofill i Martorell amb qui tingué un tercer fill, Joan Bofill i Comte, amic de Casas i Rusiñol al que aquest darrer retratà a Sitges l'any 1882 (*El senyor Bofill de Sitges*, Museu de Montserrat, núm. inv. 200.524). PALAU-RIBES O'CALLAGHAN, Mercedes. «Les dones de Ramon Casas». DINS: «*L'encís de la dona*». *Ramon Casas al Liceu i Montserrat*. Barcelona: Gran Teatre del Liceu, 2007, p. 95.

⁴²³ La relació entre Ramon Casas i Emília Huet no ha estat del tot aprofundida i ha generat disparitat d'opinions entre els especialistes. Mentre Del Castillo i Palau-Ribes O'Callaghan sostenen que van

no només en la relació d'alumne i mestre que mantenien, sinó també en el viatge que realitzaren plegats acompanyats de diversos familiars a París per visitar els salons l'any

[Fig.3.10] Llit amb decoració atribuïda a Ramon Casas (Col·lecció particular, Barcelona)

1899⁴²⁴ i, segons tradició familiar, en el regal d'un llit, un mirall i una tauleta de nit decorada amb aus i flors pel propi Casas que tenia com a destinació l'habitació d'ella [Fig.3.10].⁴²⁵

Emília, tot i no ser «*cap bellesa enlluernadora, ni tampoc cridanera* [era] *bonica, però no pas espectacular*»,⁴²⁶ serví de model al pintor com a mínim en tres ocasions,⁴²⁷ com també la seva germana Felícia, pintora i alumne de Casas a qui seguí estilísticament en les

seves composicions. Després d'anys de relació espaiada pels continuats viatges i desplaçaments, Emília morí el setembre de 1908 als trenta-cinc anys de pneumotifus al pis que la família tenia al número 440 de l'Avinguda de la Diagonal de Barcelona.⁴²⁸ Un cop acomplerts els compromisos derivats d'aquesta desgràcia i superat el mal tràngol, a

mantenir una relació sentimental, Isabel Coll considera que només eren amics. DEL CASTILLO, Alberto. «Ramon Casas y su época». DINS: *Exposición Ramón Casas*. Barcelona: Junta de Museos de Barcelona, 1958, p. 16. COLL, Isabel. *Ramon Casas. Una vida dedicada a l'art...*p. 126. PALAU-RIBES O'CALLAGHAN, Mercedes. *Les dones de Ramon Casas...*, p. 93 i 95.

⁴²⁴ COLL, Isabel. *Diccionario de mujeres pintoras en la España del siglo XIX*. Sant Sadurní d'Anoia: El Centaure Groc, 2001, p. 122-123.

⁴²⁵ *Subasta especial de 10 € a 1.000 €*. Barcelona: Balcli's, 11 febrer 2015. En el Lot 322 es venia, atribuït a Ramon Casas, un llit, un mirall i una tauleta de nit pintades amb aus i flors que havia estat propietat d'Emília Huet.

⁴²⁶ PALAU-RIBES O'CALLAGHAN, Mercedes. *Les dones de Ramon Casas...*, p. 95.

⁴²⁷ Casas retratà a Emília en tres ocasions. La primera va ser a *Noia de París* (1888-1890. Museu Nacional d'Art de Catalunya, núm. reg. 004039-000); la segona, es troba localitzada a les col·leccions del Cau Ferrat i es titula *Retrat de dona* (1888-1890, Museu Cau Ferrat, núm. inv. 30.591); per últim, la retratà ja malalta poc abans de morir a *Bust de dona* (c.1900, col·lecció particular). Pel que fa a Felícia, la retratà l'any 1894 en motiu del seu matrimoni. Actualment el quadre es conserva en una col·lecció privada. COLL, Isabel. *Diccionario de mujeres...*, p. 123

⁴²⁸ Registre del Jutjat de la Concepció, Barcelona, núm. 9.312. Certificat de defunció d'Emilia Huet i Bas, 10 de setembre de 1908. Registre del Jutjat de la Concepció, Barcelona, núm. 9.312.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

finals d'octubre Casas es desplaçà cap a Chebourg on es reuní amb Charles Deering, i plegats embarcaren rumb a Nova York en el Dampfer Kaiser Wilhelm II.⁴²⁹

En el transcurs del viatge, el nord-americà demostrà gran interès pel triomf del seu amic als Estats Units i li recomanà els preus que havia de cobrar pels retrats. Li aconsellà que inicialment demanés entre 150 i 200 dollars als seus clients, per després anar augmentat progressivament la quantitat. Ambdós estaven convençuts «*que el negoci es presenta be*»,⁴³⁰ i la travessia no va ser temps perdut, ja que aprofità per fer diversos retrats i contractar-ne d'altres per quan arribés a terra ferma. Gràcies a la correspondència, sabem que a bord s'autoretratà de cos sencer, vestit de capità de vaixell i amb un instrument de navegació marítima a les mans [Fig.3.27], que retratà a una senyora americana amb la que aparaulà la posterior execució d'un retrat a l'oli i «*l'encarrec de dos [retrats] mes a Wasinton*».⁴³¹ També conegué i pintà a Gonzalo de Quesada i Aróstegui (1868-1915), important polític cubà destinat als Estats Units, que s'oferí a fer-li publicitat a més de facilitar-li nous contactes.⁴³²

Un cop desembarcaren es dirigiren uns dies a Boston i a Chicago, per tornar després a Nova York i instal·lar-se a l'hotel The Waldorf Astoria cap a l'11 de novembre.⁴³³ Des d'allí contactà novament amb Utrillo, confessant-li que estava meravellat amb el que havia vist de la ciutat, que coincidí amb Enric Coll i Soler i que tenia molts encàrrecs. També manifestava que «*em foto una mica de fastic*», perquè no podia treballar tant com voldria ja que Deering no el deixava mai sol.⁴³⁴ Malgrat que les condicions no eren les òptimes per pintar perquè anaven contínuament de festa en festa, de tiberi en tiberi i sempre circulava l'alcohol de manera abundant, aconseguí fer el *Retrat d'un comandant de marina* aprofitant la visita que feren al seu vaixell, l'Alabama. Tot i estar content, era conscient que amb aquest ritme mai aconseguiria acabar els encàrrecs contractats, ni que residís als Estats Units fins l'estiu següent. L'activa vida social que dugué li permeté abans d'abandonar la ciutat visitar a la mezzosoprano catalana Maria Gay (1879-1943), germana de Ramon Pichot (1871-1925),

⁴²⁹ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 2 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 45).

⁴³⁰ *Ibidem*. Apèndix Documental (Doc. núm. 45).

⁴³¹ *Ibidem*. Apèndix Documental (Doc. núm. 45).

⁴³² Gonzalo de Quesada y Aróstegui (1868-1915) va ser un dels noms fonamentals en el Moviment d'Independència cubà encapçalat per José Martí (1853-1895).

⁴³³ Arxiu de la Sala Parés, Museu Nacional d'Art de Catalunya (sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, sense data (escrita entre el 3 i l'11 de novembre de 1908) Apèndix Documental (Doc. núm. 46).

⁴³⁴ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 13 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 47).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

i al seu futur marit, el tenor italià Giovanni Zenatello (1876-1949), pocs dies abans que ella debutés al Metropolitan Opera House interpretant amb molt d'èxit l'òpera *Carmen* de Georges Bizet (1838-1875).⁴³⁵

Després d'uns dies de tranquil·litat, el diumenge 15 de novembre abandonaren Nova York en direcció a Washington, on hi arribaren a l'endemà.⁴³⁶ S'instal·laren a l'hotel *The Raleigh* i visità a una senyora, de la que no esmenta el nom, per començar a retratar-la.⁴³⁷ Tot i les seves intencions d'acomplir els acords als que es comprometia amb els clients, la continua presència de Deering seguia fent inviable treballar amb la tranquil·litat que necessitava. És per aquest motiu que li confessà a Utrillo que si no podia iniciar el retrat de l'esmentada senyora ràpidament, el 18 de novembre marxarien cap a Chicago o Nova Orleans i que llavors, un cop assentats a la nova destinació, intentaria satisfer les seves peticions de «ninots».⁴³⁸

Finalment, la destinació triada va ser Chicago on hi arribaren el 19 de novembre a les 9 del matí, amb el tren *The Pennsylvania Special*.⁴³⁹ En les poques hores que passaren ala ciutat, Casas tingué l'oportunitat de visitar la llar dels Deering on hi veié totes les seves obres magníficament penjades. Els quadres, entre els que hi figurava *A l'estiu tota cuca viu* (1888), *El Bohemi* (c.1891) o *Dona pentinant-se* (c.1899), eren els que l'americà li havia comprat en el transcurs de la visita al seu taller l'any 1904. I encara s'alegrà més, quan el magnat li manifestà la voluntat d'iniciar una col·lecció exclusivament conformada per pintures seves de totes les èpoques.⁴⁴⁰ Per això li demanà

⁴³⁵ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 17 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 48).

⁴³⁶ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 13 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 47). Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, Novembre 1908 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 376 (nota 5).

⁴³⁷ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 17 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 48). The Raleigh era un dels principals hotels que hi havia a Washington a principis del segle XX. La seva història està repleta de reformes que perseguien convertir-lo en el més luxós de la ciutat fins que tancà l'any 1963 i fou enderrocat un any després. Segons John De Ferrari, mentre estigué obert, fou la «mecca for patrons of the performing arts». De FERRARI, John. *Lost Washington D.C., Part 3*. Charleston: The History Press, p. 35-39.

⁴³⁸ *Ibidem*. Aquests «ninots» als que es refereix eren els apunts que feia durant el viatge i que Deering li demanava contínuament. Molts d'ells avui es troben dipositats a la Northwestern Library a Estats Units. Sobre la producció d'apunts al llarg de la carrera de Ramon Casas, vegeu: SÁNCHEZ SAULEDA, Sebastià. «Apunts i «ninots». *Instantànies...*

⁴³⁹ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, *Santa Fe. Observation Car. En Route*, sense data i Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 19 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 51 i 49).

⁴⁴⁰ La idea de crear una col·lecció d'obres de Ramon Casas, també la va tenir amb John Singer Sargent. Del pintor florentí d'origen americà, començà a atresorar obres des del 1876, però va ser entre 1910 i 1920 quan acumulà un gran nombre de peces seves entre les que hi figuraven *Fountain of Neptune* (1902,

que quan tornés a Barcelona, li enviés a Estats Units tots el quadres que volgués, sense cap fotografia prèvia, perquè es refiava per complet del seu criteri.⁴⁴¹ La visita durà el temps just per esmorzar i planejar la següent etapa del viatge, trenta-set hores de tren fins a Colorado Springs, localitat on es reuniria amb el fill de Deering al que Casas retrataria juntament amb dues persones més. Aquesta breu estada a Chicago estranyà i sorprengué molt a l'artista, qui preguntà al seu amic quin era el motiu de tantes presses per marxar d'allí. En no rebre cap resposta, aconseguí que Joe Summer [Fig.3.11], el criat xinès de l'industrial, l'informés que aquest havia de pagar «una quantitat de vuit milions de dòlars que s'han de donar a no se qui».⁴⁴²

[Fig.3.11] Foto del passaport de Joe Summer, criat de Charles Deering (www.ancestry.com)

El mateix 19 de novembre abandonaren la ciutat i es dirigiren a Colorado Springs, on hi arribaren el dia 22 després de passar tres nits al tren.⁴⁴³ Allí s'establiren a un balneari on hi acostumaven a descansar «en unes barracas com els quioscos de begudes de Barcelona», tots els típics benestants d'Amèrica.⁴⁴⁴ Tot i que Casas pretenia treballar fort, era incapaç de defugir la rutina imposada per Deering consistent en fer grans àpats

Art Institute of Chicago, núm. inv. 313.1996) o *An artista at his easel* (1914, Art Institute of Chicago, núm. inv. 1962.971). *John Singer Sargent & Chicago's...*, p. 93-95.

⁴⁴¹ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 23 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 50).

⁴⁴² Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, *Santa Fe. Observation Car. En Route*, sense data. Apèndix Documental (Doc. núm. 51). Segurament aquest pagament corresponia a un dels molts plets que va haver d'afrontar aquell any la *International Harvester Company*, i que hem ressenyat al segon capítol d'aquesta investigació.

⁴⁴³ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 23 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 50).

⁴⁴⁴ *Ibidem*. Sembla que durant l'estada al balneari va nevar i cada dia sortien a fer una passejada en trineu. Casas quedà meravellat per una alta muntanya que li recordava una pila de sucre, tal i com li relatà per carta a Josep Meifrèn. Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, Desembre 1908 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 108.

i beure grans quantitats d'alcohol. Això havia convertit la seva estada en un temps poc productiu pictòricament, però li serví per afermar l'amistat amb el nord-americà.⁴⁴⁵

Aquesta dinàmica s'invertí durant els dies que passà al balneari de Colorado Springs. Allí, el 23 de novembre, començà a pintar a l'oli el *Retrat d'una tia del cunyat de Charles Deering*, Gloria Thaxter Howe, i l'endemà tenia previst iniciar el *Retrat de Richard Flint Howe i de William Deering Howe* [Fig.3.12]. L'obra es realitzà molt ràpidament i ens presenta al cunyat de Deering vestit de negre, possiblement encara de dol per la mort de la seva dona Abby el 1906, assegut en una cadira i acompanyat del seu fill i amb el gos descansant als peus. El quadre va quedar en mans de la família Howe i actualment es propietat de la Deering Stone

[Fig.3.12] Ramon Casas: *Retrat de Richard Flint Howe i William Deering Howe* (1908, Deering Estate, Miami)

House de Miami.⁴⁴⁶ Un cop enllestits els dos retrats, estava previst que es desplaressin a Phoenix on Casas retrataria a Charles i al seu fill Roger. Tot i que aquest era el pla original, el magnat unilateralment disposà canviar-lo i va convenir posar rumb a Los Angeles, el Grand Canyon i a San Francisco.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ El ritme que Deering imposava en els àpats i en el beure era molt alt. Segons explica el propi Ramon Casas duien en l'equipatge vint ampolles de whisky de recanvi per si de cas en algun lloc no els hi volien servir alcohol. També confessà que durant l'estada a Washington, l'americà s'havia gastat 275 dòlars en tres dies perquè sempre menjaven *terrapin*, una espècie de tortuga procedent de Canadà que era molt cara. Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 23 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 50).

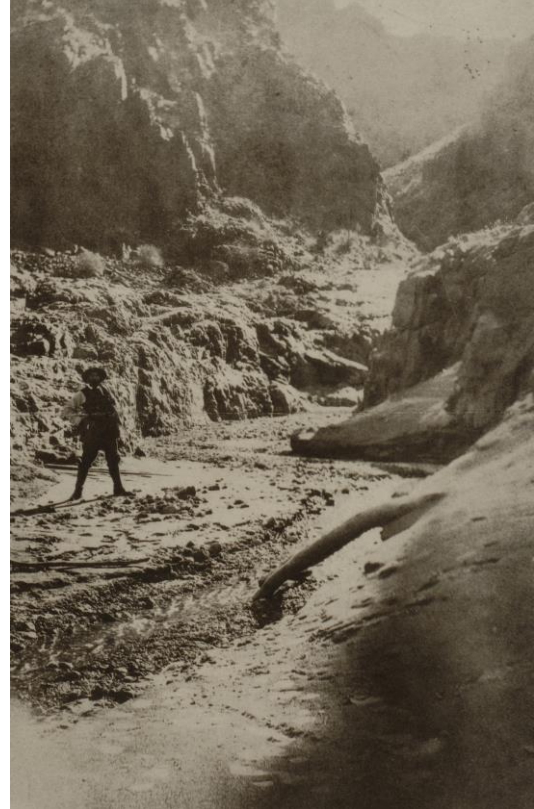
⁴⁴⁶ Ramon Casas: *Portrait of Richard Flint Howe and William Deering Howe* (1908. Deering Estate at Cutler in Miami, Mrs. Deering Bedroom).

⁴⁴⁷ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 23 de novembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 50).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

[Fig.3.13] Ramon Casas al Gran Canó del Colorado (9 al 11 de desembre de 1908)

[Fig.3.14] Ramon Casas al Gran Canó del Colorado (9 al 11 de desembre de 1908)

[Fig.3.15] Ramon Casas al Gran Canó del Colorado (9 al 11 de desembre de 1908)

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

A Colorado Springs, a més de realitzar els dos retrats que agradaren molt i pels que tragué un molt bon preu,⁴⁴⁸ veié nevar i assistí a un partit de rugbi que el deixà fascinat tant per la brutalitat del joc com per la gran quantitat d'espectadors que hi havia a l'estadi. Però sobretot el que cridà la seva atenció, va ser «*un criado con un cubo en la mano lleno de un líquido cordial, llevando en la otra una esponja con que frotaba violentamente la cara de los que habían caído medio desmayados, cediendo á la violencia del golpe*».⁴⁴⁹ Aquestes distraccions, que sense cap mena de dubte el divertien, unit als continuats desplaçaments als que Deering el sotmetia, començaren a cansar-lo perquè no podia treballar amb la regularitat que ell desitjava.

Malgrat les queixes i les objeccions que presentà el català, l'itinerari establert no s'alterà i el 8 de desembre marxaren cap al Gran Canó del Colorado. De camí aprofità per escriure a la seva mare explicant-li que portava vint-i-dues hores al tren i que encara li en quedaven vint-i-quatre més. Tenien previst arribar a destí el dia 10 a les quatre de la tarda, visitar el Gran Canó i després marxar cap a Los Angeles on retrataria a Roger Deering.⁴⁵⁰ El pla s'acomplí i l'11 de desembre feren una excursió a cavall de vuit hores per veure el paratge natural.⁴⁵¹ Casas quedà fascinat amb l'espectacle i considerà «*que axo es lo mes grandios que he vist mai*».⁴⁵² De l'estada en va quedar constància gràcies a un reportatge fotogràfic realitzat pel propi pintor, que posteriorment serví per il·lustrar uns articles apareguts de la revista *Los Deportes* on s'informava de la seva gira nord-americana [Fig.3.13] [Fig.3.14] [Fig.3.15].⁴⁵³

Després d'haver visitat una reserva índia,⁴⁵⁴ el 12 de desembre, marxaren cap a Los Angeles. Abans d'arribar, s'aturaren a Pasadena on hi estigueren prop de deu

⁴⁴⁸ Arxiu Particular. Carta de Ramon Casas a Elisa Carbó, 9 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 52).

⁴⁴⁹ H.V.: «Ramón Casas en Norteamérica». *Los Deportes*, Año XIII, núm. 524 (15 d'agost de 1909), p. 214.

⁴⁵⁰ Arxiu Particular. Carta de Ramon Casas a Elisa Carbó, 9 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 52).

⁴⁵¹ Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, 10 de desembre de 1908 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 110.

⁴⁵² Arxiu de la Sala Parés (MNAC; sense núm. inv.). Targeta postal de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 11 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 53).

⁴⁵³ H.V.: *Ramón Casas en Norteamérica...*, p. 187-189. H.V.: *Ramón Casas en Norte América (Continuación)*..., p. 213-217.

⁴⁵⁴ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Targeta postal de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 11 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 53). Sembla que abans de marxar de la reserva Deering li comprà una «americana d'indio» que li costà 50 dollars. Ell es volia comprar un barret de plomes, però valia 25 dollars i ho trobà massa car. Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, sense data. Apèndix Documental (Doc. núm. 54).

dies.⁴⁵⁵ S'allotjaren a l'hotel Maryland, on rebé carta d'un Utrillo molt preocupat per la seva salut i aconsellant-li que vigilés amb la beguda. L'advertència va ser atesa pel pintor, qui decidí deixar de beure tot i reconèixer que l'alcohol era una constant diària des de que viatjava amb l'americà. El canvi d'hàbits, donà els seus fruits ràpidament perquè al instal·lar-se a Pasadena, en dos dies finalitzà dos retrats. Veient que aquesta era l'única manera de resoldre els encàrrecs contractats, s'imposà una nova rutina de treball que seria inalterable.⁴⁵⁶

Tot i imposar el seu criteri, Casas s'avorrí molt a Pasadena perquè no hi havia res a fer. La població estava plena de dones velles, soles i algunes físiques, que hi passaven l'hivern perquè allí no hi feia tant de fred.⁴⁵⁷

L'únic que el mantenia realment ocupat era la realització del *Retrat de Marion Denisson Whipple*, dona de Charles Deering, obra que estava agradant molt i per la que trià un fons seguint l'estil del que anys abans havia pintat per Teresa Baladia.⁴⁵⁸ Mentre era allí també esperava amb certa impaciència a

[Fig.3.16] Ramon Casas: *Retrat de Roger Deering* (1908, col·lecció particular d'Estats Units)

Roger Deering per fer-li un retrat, tot i que sospitava que no arribaria a temps abans que Charles decidís marxar cap al seu apartament de Nova York, tot i la ferma oposició de la seva dona.⁴⁵⁹ Finalment el jove es reuní amb ells el 21 de desembre, massa tard per

⁴⁵⁵ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 11 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 53).

⁴⁵⁶ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, sense data. Apèndix Documental (Doc. núm. 54).

⁴⁵⁷ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 55).

⁴⁵⁸ *Ibidem*. El retrat de Marion Denisson Whipple el realitzà tot just després de l'arribada d'ella als Estats Units amb el vaixell Korea procedent de Japó, on havia anat a recollir diversos objectes artístics per la col·lecció d'art familiar

⁴⁵⁹ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 55).

pintar un quadre de cos sencer i s'hagué de conformar amb un retrat de bust fet molt ràpidament, perquè en tres dies estava previst que marxarien cap a Miami [Fig.3.16].⁴⁶⁰

El 20 de desembre Casas confirmà a Utrillo l'itinerari que seguiria i quins eren els seus futurs treballs. De Pasadena passarien per Nova Orleans, on s'aturarien una estona, i d'allí farien cap a Florida, des d'on organitzarien una breu estada a Cuba.⁴⁶¹ També manifestà la seva preocupació per saber si podria veure a Enric Borràs (1863-1957) a l'Havana, perquè havia rebut unes postals de l'actor en les que li comunicava que no seria a l'illa fins el 12 de gener.⁴⁶² La decepció per no poder retrobar-se s'esvaí ràpidament, quan Borràs li confirmà que romandria allí fins el dia 12 de gener, i Deering el tranquil·litzà assegurant-li que arribarien a temps.⁴⁶³ Pel que fa a les futures feines, un cop fossin a Florida estava previst que fes el *Retrat de William Deering* i el *Retrat de Clara Cummings Hamilton*, els pares de Charles i de James.

L'anunciada arribada a Florida era molt esperada per Ramon Casas perquè comportaria deixar de desplaçar-se contínuament. A més Deering, li anuncià que el deixaria sol una temporada ja que havia de marxar a Nova York a resoldre assumptes de negocis. El català reconeixia que llavors tindria tot el temps del món i podria treballar al ritme que desitjava.⁴⁶⁴ Per últim, li explicà a Utrillo que quan fossin a Florida aprofitarien per desplaçar-se a Washington, perquè allí hi havia de pintar dos retrats més.⁴⁶⁵ És per aquest motiu que li demanà que li enviés diversos exemplars de *Forma* que podien servir-li de publicitat i de carta de presentació per a possibles futurs clients. Com veiem, Casas es preocupava constantment d'aconseguir la màxima difusió de la seva obra, a fi d'ampliar la clientela i amortitzar econòmicament tot el temps que estigué allí.

Abans d'abandonar la costa oest, aprofità per visitar Los Angeles en companyia de Joe Summer, i quedà fascinat pel barri xinès que segons descriu, semblava «que

⁴⁶⁰ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 55). Aquest retard segurament es deuria a la seva mala salut i a la tuberculosi que patia, fet que l'obligava a passar llargues temporades a Suïssa tractant-se. És per aquest motiu que se l'esperava a Colorado Springs, població que acollia els balnearis que freqüentaven la gent malalta.

⁴⁶¹ *Ibidem*.

⁴⁶² Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, sense data. Apèndix Documental (Doc. núm. 54).

⁴⁶³ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 55).

⁴⁶⁴ L'esgotament pels continus desplaçaments també es va fer extensiu a la dona del magnat. Durant l'absència de Charles, Casas hi pogué parlar llargament i ella acabà confessant que no tenia perquè havien de viatjar contínuament i que estava força contrariada per el ritme de vida que duien

⁴⁶⁵ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 55).

sigues a Pequin». Tot i l'interès que li causava descobrir aquests indrets, cada cop estava més molest amb el nord-americà. Deering no parava de canviar els plans de viatge i era possible que això l'impedís veure a Enric Borràs. L'actor, com hem apuntat, tenia previst ser a Cuba cap el 12 de gener, però aquestes dates tot de cop semblaven no convèncer a l'americà que feia i desfeia al seu gust sense contar amb ningú.⁴⁶⁶

Les tensions entre els dos es resolgueren i el 25 de desembre agafaren el Sunset Express en direcció a Florida [Fig. 3.17]. Segurament el fet que acordessin visitar Cuba tal i com havien previst inicialment, contribuï a relaxar l'ambient.⁴⁶⁷

[Fig.3.17] Ramon Casas al Sunset Express. Arxiu particular

Mentre era al tren, li relatà per carta a Utrillo la travessia pel desert d'Arizona i li comunicà que el dia 27 arribarien a El Paso on descansarien una hora.⁴⁶⁸ En aquesta carta reapareix novament el tema del consum d'alcohol, però ara era per criticar el sistema de venda del producte a Estats Units i les incomprensibles restriccions que existien en alguns estats.

El viatge prosseguí i entre el 27 i 28 de desembre passaren per Nova Orleans, arribant finalment a Miami el 31 de desembre de 1908. En dues cartes a Elisa Casas i a Josep Meifrèn, els hi explicà que romandria allí quinze dies per descansar i confessava estar fart de viatjar. Casas era plenament conscient que des de que arribà a Nova York havia passat més temps al tren que a les fondes, i a més la dieta nord-americana, unida a les restriccions en la venda d'alcohol que trobaren per tot el país, cada cop l'exasperaven més.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 24 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 56).

⁴⁶⁷ Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, 26 de desembre de 1908 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 376 (nota 29).

⁴⁶⁸ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 27 de desembre de 1908. Apèndix Documental (Doc. núm. 57).

⁴⁶⁹ Arxiu Particular, Carta de Ramon Casas a Elisa Casas, 3 de gener de 1909 Apèndix Documental (Doc. núm. 59) i Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, 5 de gener de 1909 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 112 i 114.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

Un cop assentat descobrí que a Miami hi feia molta calor, però sense cap dilació començà a plantejar-se com duria a terme el *Retrat de William Deering* [Fig.3.18]. Finalment, després de valorar diverses opcions, decidí pintar-lo a l'aire lliure, de perfil i donant molta importància al fons de la composició ocupada pels mobles i la vegetació de la zona, així com el rostre del personatge.⁴⁷⁰

Els dies anaven passant i els dos amics acordaren que cap el 10 de gener, quan acabés el parell de retrats en què estava treballant, anirien a Cuba on els esperava

Borràs. Casas estava molt emocionat perquè per fi podria parlar amb algú que l'entengués.⁴⁷¹ Aquest moment de distensió també va ser aprofitat pel català per fer balanç dels beneficis econòmics obtinguts fins aleshores. Calculà, més o menys, que havia guanyat 4.000 duros als que caldria sumar sis o set mil pessetes més, quan finalitzés els retrats dels pares d'en Deering. El resultat no podia haver estat millor i això l'impulsà a plantejar-se programat una segona estada a Nord-Amèrica, perquè era plenament conscient que amb els encàrrecs que tenia ben bé podria estar-s'hi allí un any més.

[Fig.3.18] Ramon Casas. *Retrat de William Deering* (1909, col·lecció particular Estats Units)

Els quantiosos rèdits obtinguts no impediren que Miami li resultés una ciutat molt tranquil·la i avorrida, i que el seu pas per allí només li servís per imposar-se un horari de treball fixe i per acabar de preparar

⁴⁷⁰ Segons la revista *Los Deportes*, tant el retrat de William Deering com el de la seva esposa «*tienen como fondo la vegetación tropical de la Florida, en cuyo clima delicioso descansan aquellos señores su vejez, afirmándose Casas valientemente en ellos pintor de aire libre y de colores violentos, pues los árboles de aquella península, tan digna de su nombre, florecen en grandes colgajos de pétalos sanguíneos ó azulosos, que Casas ha querido trasladar á sus cuadros en fiel interpretación de su deslumbrante brillo*». H.V. Ramón Casas en *Norte América (Continuación)*..., p. 213.

⁴⁷¹ Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, 5 de gener de 1909 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas*..., p. 112 i 114.

la visita a Cuba, que finalment es produí entre el 15 i el 18 de gener de 1909.⁴⁷²

L'estada tenia com a objectiu principal visitar al seu bon amic Enric Borràs, però també conèixer la localitat de Matanzas, població en la que el seu pare s'havia enriquit després d'emigrar-hi des de Torredembarra.

Tot i que Deering l'acompanyava arreu, la poca disposició d'aquest per anar a Cuba provocà que finalment emprengué sol el viatge cap a l'illa. Arribà a l'Havana el 16 de gener i allí l'esperaven l'actor i una comitiva que cridà el seu nom un cop passà el Morro i el Maine, el vaixell nord-americà enfonsat el 15 de febrer de 1898 durant la

**[Fig.3.19] Ramon Casas a l'Havana,
18 de gener de 1909.
Arxiu particular**

Guerra d'Independència cubana.⁴⁷³ Després de desembarcar, visità la ciutat i li cridà l'atenció la brutícia dels carrers, les cases pintades de groc i vermell i que la població, segons ell molt espanyola, odiés profundament als nord-americans. El que veia li recordava inconscientment a un poble d'Espanya, fet que agrai molt perquè estava cansat de la netedat que imperava a les ciutats americanes,⁴⁷⁴ tot i confessar que mai hi aniria a viure perquè li costaria molt acostumar-s'hi. La seva presència va ser anunciada per tots els diaris, que no dubtaren a retratar-lo i se li concediren honors quasi de cap d'estat **[Fig.3.19]**.⁴⁷⁵ Mentre va ser a l'illa participà activament en les tertúlies del Café de Inglaterra, assistí als espectacles de cante jondo de la cantant Amalia Molina (1881-

⁴⁷² Arxiu Particular, Carta de Ramon Casas a Elisa Casas, 7 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 60).

⁴⁷³ Quan a la documentació parla de El Morro, es refereix al Castillo de los Tres Reyes Magos del Morro, també conegut com a Castillo del Morro. Projectat per Juan Bautista Antonelli l'any 1585, és un dels símbols de l'Havana juntament amb la Giraldilla i el Capitoli. Gràcies a la seva situació geogràfica esdevé un dels llocs més estratègics de l'illa i per això des de 1764 la seva torre funciona com a far.

⁴⁷⁴ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 19 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 61).

⁴⁷⁵ *El Diario Español* (18 de gener de 1909). PONCE, Manuel. «Tras una gloria». *El Mundo* (19 de gener de 1909).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

1956) al Teatro Nacional i gaudí de la companyia d'Enric Borràs i Enric Coll, amb qui havia coincidit tot just arribar a Estats Units.⁴⁷⁶

Enric Coll (1868-1926), periodista, poeta i narrador, va ser una persona cabdal dins la vida cultural cubana. Estava darrera de nombroses iniciatives editorials com les revistes *Catalunya* i *Nova Catalunya*, a més de col·laborar en d'altres mitjans de comunicació.⁴⁷⁷ Era bon amic de Casas i en honor a ell accedí a que li fes una llarga entrevista que tenia com a finalitat que tota Cuba el conegués.⁴⁷⁸ També aprofità per proposar-li que participés en una exposició d'artistes espanyols que estava impulsant juntament amb el Dr. Fernando Ortiz. Inicialment, acceptà la proposta i es comprometé a convèncer a la resta d'artistes perquè se sumessin a la iniciativa. Aquest èmfasis inicial s'anà refredant quan Casas preguntà pels costos d'embalatge i transport de les obres, i Coll li comunicà que havia contactat amb un delegat especial que correria amb les despeses de l'enviament, tot i que no n'especificava el nom. El periodista confiava cegament en la paraula del pintor, però aquest cada cop ho veia menys factible tot i que no descartava tornar a l'illa en un futur degut al bon tracte que li havien dispensat.⁴⁷⁹ Finalment l'exposició no s'acabà celebrant, segurament pels motius econòmics esmentats, ja que enviar les obres des d'Espanya a Cuba era molt car i la llunyania condicionava a molts artistes que no podien assumir unes despeses tant elevades ells sols.

El 17 de gener acompanyat d'Enric Borràs visità Matanzas, la ciutat en la que havia viscut el seu pare de jove i que passava per ser la primera de l'illa en tenir ferrocarril. «*L'Atenes de Cuba*», on exercí d'Alcalde entre 1845 i 1852 el vilanoví Josep Tomàs Ventosa i Soler,⁴⁸⁰ li semblà bonica i magnífica però alhora trista.⁴⁸¹ En aquesta

⁴⁷⁶ Al desembre de 1908 Amalia Molina embarcà a La Corunya amb destí a La Havana després de signar un contracte que li reportà 6.000 francs mensuals més beneficis. Que Casas assistís als seus espectacles no era d'estranyar perquè durant la seva estada a Granada amb Laureà Barrau, havia après a tocar la guitarra i acompanyava freqüentment a Isidre Nonell al Cafè Sevilla on aprofitava per tocar mentre les ballarines actuaven. LLATES, Rossend. «Casas guitarrista, Rusiñol, Nonell». *Destino*, núm. 1.655 (21 de juny de 1969), p. 44-45. SÁNCHEZ SAULEDA, Sebastià. *Ramon Casas i Laureà Barrau...*, p. 49-60

⁴⁷⁷ Sobre la figura d'Enric Coll i l'activitat cultural dels catalans a Cuba CUADRIELLO, Jorge Domingo. *Los españoles en las letras cubanas durante el siglo XX. Diccionario biográfico*. Sevilla: Renacimiento, 2002, p. 56. PÉREZ COLUMBIÉ, Yairen. *Els intel·lectuals de La Nova Catalunya de l'Havana*. Girona: Universitat de Girona, 2014 [Treball Final de Màster en Comunicació i Estudis Culturals de la Universitat de Girona].

⁴⁷⁸ En l'entrevista es recordava la primera obra que Casas havia venut. Era la vista d'una plaça de toros i la comprà Mme. Judich per cinc-cents francs. COLL, Enrique. «Charla». *El Diario Español* (10 de gener de 1909).

⁴⁷⁹ PONCE, Manuel. «Tras una gloria». *El Mundo* (19 de gener de 1909).

⁴⁸⁰ Sobre la Matanzas que va poder conèixer Ramon Casas Gatell, pare de l'artista, vegeu. COTARELO GERGO, Ramon S. «La Matanzas que va conèixer Ventosa». *Butlletí de la Biblioteca Víctor Balaguer*, núm. 3 (2010), p. 45-62.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

breu estada no tot foren alegries perquè rebé males notícies des de Barcelona, quan Utrillo li comunicà que Pere Romeu havia mort feia poc.⁴⁸² Casas, assabentat del mal estat de salut del seu amic, ja preguntà per ell anteriorment però ara es confirmaren els presagis negatius que tant es temia.⁴⁸³ La seva estada a Cuba finalitzà el 18 de gener quan embarcà al Halifax rumb a Estats Units. L'anaren a acomiadar Borràs i els catalans residents a l'illa, moment en que Enric Coll aprofità per fer-li l'esmentada entrevista i un petit reportatge fotogràfic.

Novament al continent, el 20 de gener es desplaçà a Washington i reprengué el seu ritme de treball. Els dos primers dies estigué acompanyat, però ràpidament es quedà sol perquè Deering marxà cap a Nova York.⁴⁸⁴ Tot i no gaudir de companyia s'ho passà molt bé pintant els dos retrats que havia contractat al vaixell que el portà a Estats Units. Aquests eren els de Mr. Keeps i la seva senyora, encàrrec que l'obligava a anar cada dia a casa seva. Segons explica el propi pintor, arribava a les 10 del matí, esmorzava amb ells i treballava fins a les cinc de la tarda. En sortir, la rutina quedava completa amb una passejada de camí a l'hotel, on era a dormir a les onze de la nit.⁴⁸⁵ Després de tant de temps amunt i avall, estava molt content amb el ritme que s'havia imposat i creia que en 10 o 12 dies els hauria acabat.

En la seva correspondència amb Utrillo d'aquests dies, novament feia esment de les tarifes que cobrava, aportant valuoses informacions sobre la seva valoració en el mercat artístic nord-americà. Dels Keeps obtingué 3.000 dollars, xifra que no agradà a Deering qui la considerava massa baixa. Però, en realitat, si valorem l'evolució que experimentà la seva cotització, aquesta quantitat estava molt lluny dels 150 o 200 dollars que demanava a l'octubre de 1908 quan arribà en vaixell o de les 6.000 o 7.000 pessetes que cobrà pels retrats dels pares del magnat a finals d'any.⁴⁸⁶ Com veiem els preus que demanava per les seves obres havien augmentat en molt poc temps i encara serien superiors, doncs tenia acordats a Nova York dos retrats més per 3.000 dollars i

⁴⁸¹ *La Lucha* (17 de gener de 1909).

⁴⁸² Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 19 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 61).

⁴⁸³ Utrillo li confirmà a Oleguer Junyent els motius de la mort de Romeu. Arxiu Particular de Barcelona, Carta de Miquel Utrillo a Oleguer Junyent, 12 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 325). Volem agrair a Clara Beltrán Catalan que ens hagi facilitat l'accés a aquesta documentació.

⁴⁸⁴ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 19 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 61). Abans de marxar dinaren amb Gonzalo Quesada, el polític cubà resident a Washington.

⁴⁸⁵ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 21 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 62).

⁴⁸⁶ Arxiu Giménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, 5 de gener de 1909 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 112 i 114.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

havia decidit que si en contractava d'altres passaria a demanar-ne 4.000 per cadascun d'ells. Així a finals de gener aprofità per fer balanç i demostrà estar content amb la feina realitzada. En tres mesos a Estats Units havia pintat «set retratos de tamaño natural»,⁴⁸⁷ i el que és més important, tots els clients quedaren molt satisfets amb el resultat final.⁴⁸⁸

Durant la seva estada a Washington compaginà la feina a casa del Keeps amb les relacions socials. L'informaren que havia arribat a la ciutat una senyora que s'havia casat amb el Duc d'Alba, i que el Duc li havia escrit a ella informant-la que feia poc que havia arribat un pintor espanyol.⁴⁸⁹ Després de coincidir en un acte, l'esmentada dama va creure que l'artista era Casas, qui s'aprofità de la confusió per intentar obtenir algun encàrrec profitós. En realitat, però, creiem que l'aristòcrata es referia a Joaquin Sorolla (1863-1923), qui per aquelles dates havia d'exposar amb gran èxit a *The Hispanic Society of America*.⁴⁹⁰ A més dels Keeps i del fallit intent de vincular-se a la casa d'Alba treballà per aconseguir retratar al president dels Estats Units, llavors Theodore Roosevelt (1858-1919).⁴⁹¹ Gràcies al seu propi testimoni, sabem que mentre era a Washington rebé la visita de la filla del president, Alice Lee Roosevelt Longworth (1884-1890), qui va ser molt amable amb ell i el felicità per la feina feta tot promentent-li que gestionaria aconseguir-li l'encàrrec de retratar al seu pare.⁴⁹²

Mentre va ser absent, Deering no s'oblidà mai d'ell i li escrivia regularment preguntant-li què feia i demanant-li que li enviés «*ninots*». Després d'un temps treballant intensament, cap al 9 de febrer acabà amb èxit els retrats dels Keeps i posà rumb a Nova York. Estava molt cansat de tant pintar perquè havia fet set retrats a l'oli en molt pocs dies, i no havia pogut descansar, ni els diumenges. Necessitava urgentment

⁴⁸⁷ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 21 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 62).

⁴⁸⁸ A més dels olis, Casas a Estats Units realitzà un gran nombre de retrats al carbó. Aquests, més ràpids d'executar i barats, serviren per difondre la seva feina entre les classes benestants nord-americanes.

⁴⁸⁹ Arxiu de la Sala Parés, Museu Nacional d'Art de Catalunya (sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 21 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 62).

⁴⁹⁰ Creiem que es tracta de Joaquín Sorolla per les dates en que realitzà l'exposició a Nova York, de febrer a març de 1909, i perquè l'any anterior havia retratat a Jacobo Fitz-James Stuart y Falió, llavors XVII Duc d'Alba.

⁴⁹¹ Per les dates en que Casas explica que treballava en l'encàrrec ha de tractar-se de Theodore Roosevelt, qui fou president d'Estats Units entre el 14 de setembre de 1901 i el 4 de març de 1909.

⁴⁹² Considerem que va ser ella qui el visità i no la seva germana petita Ethel Carow Roosevelt (1891-1977), qui llavors tenia disset anys, perquè Casas ens informa que la jove era fumadora tret esqueia més a Alice, qui llavors estava pròxima a complir els vint-i-cinc anys. Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 2 de febrer de 1909 i Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 21 de gener de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 64).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

una pausa perquè en arribar al nou destí, l'esperava l'altre encàrrec important: retratar a dues dones i també a James, el germanastre de Charles.⁴⁹³

Davant la gran quantitat de feina que se li presentava, va ser llavors quan manifestà obertament, per primera vegada, que no acceptava rebre més encàrrecs per por de no tenir temps d'acabar-los, i plantejà la idea de retornar a Barcelona. Segons explica Casas, Enric Borràs encara era a Cuba i li havia comunicat que el 29 de març estaria disposat a tornar amb ell cap a casa. El pintor confessà que era capaç d'esperar-lo deu o dotze dies si calgués així podria enllestir una feina que tenia aparaulada i els dos podrien viatjar plegats.

Tot i estar cansat d'anar d'una banda a l'altra, abordà amb Utrillo la possibilitat de viatjar a Itàlia junts quan tornés, però tot i no oposar-se frontalment, considerava que després de cinc mesos fora el que necessitava era recuperar la seva rutina diària. Per últim, tot i la distància que el separava de Barcelona, demostrà seguir al corrent del que passava a la ciutat i demanà que li relatessin amb tot tipus de detalls com eren les pintures que Josep Maria Sert (1874-1945) havia entregat feia poc amb destí al Palau de Justícia.

Tot i la seva voluntat de finalitzar el periple per Estats Units, els desplaçaments pel país al que l'obligava Deering continuaren. El 10 de febrer arribà a Nova York i s'instal·là a l'hotel The Waldorf Astoria.⁴⁹⁴ Des d'allí, el 12 de febrer, es desplaçà amb els dos germans Deering i Mrs. MacDonald a The Meadow Club of Southampton, un exclusiu club fundat l'any 1887 a Long Island. Aquest viatge tenia com a finalitat que Charles comprés uns terrenys per edificar una segona residència i semblava que allí havia trobat el lloc indicat per fer-ho a canvi de 45.000 dollars.⁴⁹⁵ Al català li agradà molt l'indret, proper a un bosc i davant del mar, però el trobava increïblement car per estar ubicat a 150 quilometres de distància de Nova York. Com veiem, al magnat sempre li va estar interessat en localitats allunyades de les grans urbs i properes al mar, com és el cas d'Evanston, Sitges o Tamarit, perquè així podia descansar del bullici i mantenir el contacte amb el mar que tant estimava des dels seus anys a la marina de guerra nord-americana.

⁴⁹³ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 9 de febrer de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 65).

⁴⁹⁴ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, sense data (cap a l'11 de febrer de 1909). Apèndix Documental (Doc. núm. 66).

⁴⁹⁵ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, sense data (febrer de 1909). Apèndix Documental (Doc. núm. 67).

Després de l'excursió, de tornada a Nova York l'americà manifestà la voluntat de llogar-li al català un taller on poder treballar amb més comoditat. L'oferta vingué donada perquè havia de realitzar més retrats dels que estaven programats i volia oferir-li les màximes comoditats possibles. Després de cercar locals, en trobaren un d'adiant però els hi demanaven cinc-cents dollars al mes –vint-i-cinc dollars al dia-, preu que consideraren abusiu. Finalment es decantaren per emprar les pròpies habitacions de l'hotel Waldorf Astoria, que disposava d'un saló que podien destinar a aquesta tasca.⁴⁹⁶ Transcorreguts els dies

[Fig.3.20] Ramon Casas, Charles Deering i James Deering als Estats Units (1909)

contactà amb Utrillo per explicar-li que estava molt enfeinat, que pintaria més retrats dels previstos inicialment i que ja n'havia fet quatre al carbó per a Deering. Tot i la gran quantitat de feina acumulada, la presència del nord-americà sempre li augurava moments d'esbarjo i trobà temps lliure per fer-se plegats un petit reportatge fotogràfic **[Fig.3.20]**.

La seva vida a Nova York cada cop s'apartava més del que desitjava. Els encàrrecs s'acumulaven però Deering li imposava novament una rutina diària de banquets i celebracions que l'impedien treballar. Un exemple el trobem en el dinar celebrat el 19 de febrer en honor al capità Baker, a qui sembla que Utrillo coneixia, abans que aquest marxés cap a Itàlia.⁴⁹⁷ Cada dia que passava es veia més superat per la situació i el col·leccionista, enlloc de facilitar-li les coses, no feia més que complicar-ho tot. El 20 de febrer, encara amb diversos quadres per enllestir, el seu amic sense

⁴⁹⁶ *Ibidem*.

⁴⁹⁷ Arxiu de la Sala Parés, Museu Nacional d'Art de Catalunya (sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de febrer de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 68).

consultar-li li buscà més feina encarregant-li el *Retrat de Mrs. Virginia Bacon* [Fig. 3.21]. El quadre, pintat a petició de Deering que semblava interessat a quedar-se'l, representava a la dona de Walter Rathbone Bacon, un bon amic del magnat, vestida seguint la moda espanyola.⁴⁹⁸ Com abans ho havia fet Anders Zorn i John Singer Sargent,⁴⁹⁹ Casas executà el retrat seguint l'estil que emprà amb el de Teresa Baladia, però sense concedir-li la mateixa sensualitat. A més, atenent les demandes de la retratada, juntament amb el mantó de Manila hi incorporà una pinta de cabell, una flor i el ventall, accessoris que convertien el quadre en quelcom folklòric i del tot allunyat de la realitat. No sabem que n'opinà el català de les peticions de

[Fig.3.21] **Ramon Casas: *Retrat de Mrs. Virginia Bacon* (1909, col·lecció particular).**

Mrs. Bacon, però de ben segur li feren molta gràcia perquè en un dels ràpids dibuixos que acostumava a fer adaptà aquest retrat tot canviant-li la cara per la de Charles Deering [Fig.3.22].

Aquell mateix dia com era habitual, mentre preparava el *Retrat de Mrs. Bacon*, es dedicà a un altre encàrrec, el *Retrat de James Deering*. Casas patia molt perquè l'obra estava començada, però el model no acomplia els horaris estipulats. Sembla que el germanastre de James es llevava molt tard i, a vegades, no es presentava a les cites acordades. Els banquetes als que assistien feien que James necessités descansar més de

⁴⁹⁸ Charles Deering era el propietari de l'obra quan morí l'any 1927. Actualment forma part d'una col·lecció particular. Pel que fa a la retratada, segons explica Casas, Utrillo coneixia personalment a Mrs. Bacon. De soltera es deia Virginia Purdy Baker i era filla de Katherine J. Vanderbilt La Fite Smith Baker, i neta del Commodore Vanderbilt. El seu pare morí quan era molt joveneta i ella va ser molt activa en els treballs d'assistència durant la Primera Guerra Mundial. Morí el mes de maig de 1921, tal i com indica l'esquela publicada al New York Times el 17 de maig d'aquell anys.

⁴⁹⁹ Anders Zorn: *Portrait of Mrs. Walter Rathbone Bacon (Virginia Purdy Barker)* (1897, Metropolitan Museum of Art, Accession Number 17.204). John Singer Sargent: *Portrait of Mrs. Walter Bacon (Virginia Purdy Barker)* (1896, Biltmore Gallery). Sargent havia retratat a tota la família materna d'ella des de 1888, per això també la pintà.

l'habitual i això enfurismava al pintor, que veia com es retardava contínuament la feina i de retruc el retorn a Barcelona.⁵⁰⁰ Tot i les seves queixes la rutina de celebracions no s'aturava, i el 2 de març assistiren al dinar que Florencio Constantino (1869-1919), llavors primer tenor de la Manhattan Opera Company, organitzà al Victoria Hotel.⁵⁰¹ A més d'ells dos també hi prengueren part John Pierpont Morgan, que havia orquestrat la fusió de l'empresa dels Deering amb la des McCormick, el conegut reverend Ryan Walker i Theodore Bauer, secretari i intèrpret de Constantino, que traduï a l'anglès tot el que Casas i el tenor deien durant la vetllada.⁵⁰²

**[Fig.3.22] Ramon Casas:
Caricatura de Charles Deering
vestit com Mrs. Virginia Bacon
(1909, Northwestern Library)**

El final de l'estada nord-americana s'acostava i el català cada cop estava més cansat del ritme frenètic al que el sotmetia Deering. Des de feia quatre setmanes vivia a Nova York i la feina s'havia reduït notablement, però la quantitat d'actes socials als que assistien augmentava.⁵⁰³ A aquestes alçades ja estava esgotat de l'estil de vida que duia i en nombroses ocasions insinuà que volia tornar a Barcelona, fet que provocava veritables escenes de pànic en les que el seu amic «tremola de pensar que m'en haig d'anar».⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.). Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 20 de febrer de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 68).

⁵⁰¹ Ramon Casas va ser presentat en aquesta festa com un pintor espanyol de retrats, entre els quals es destacava el del rei d'Espanya. Deering, per la seva banda, va ser definit com a financer d'artistes que s'havia fet ric venent maquinària agrícola i que havia pagat veritables fortunes per obres del català. «Sketches at an art luncheon tenor painter, connoisseur and friar sit at happy characture feas. All work at the art pencil». *The Morning Telegraph* (3 de març de 1909).

⁵⁰² Casas i Constantino s'havien conegut a Madrid. Segons la premsa nord-americana el fet de trobar-se a un país estranger els convertí en bons amics. És per aquest motiu que en rebre la seva visita, el tenor decidí organitzar l'esmentat dinar.

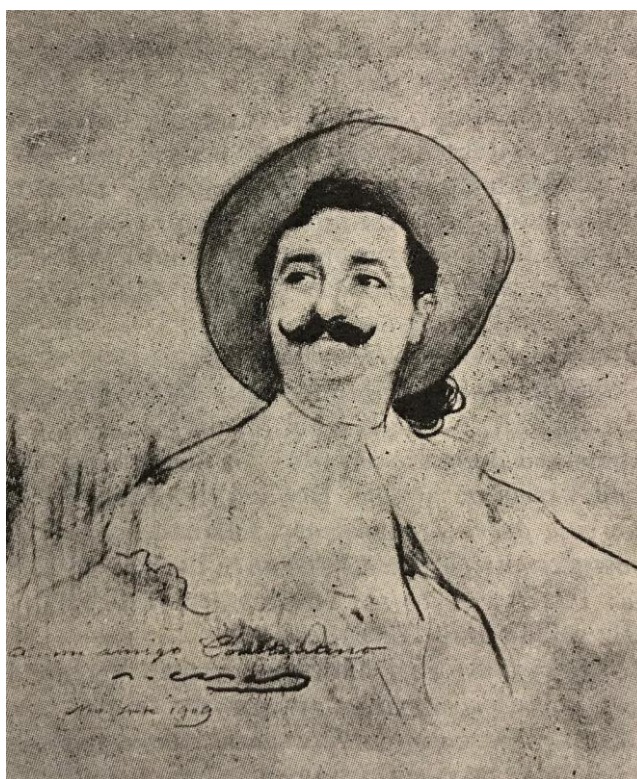
⁵⁰³ Un bon exemple el trobem en el sopar al restaurant Sherrys que se celebrà abans de l'11 de maig de 1909. Els assistents a la festa, en la que acabà actuant una companyia de circ, foren Elsie de Wolfe, pionera de la decoració d'interiors a Estats Units que treballaria anys després a Maricel, Gari Melchers, el pintor i bon amic de Deering que l'acompanyava quan visitaren a Casas al seu taller, els Srs. Bacon i Elbert H. Gari i senyora, jutge i empresari que tindria un paper decisiu en la dissolució de Maricel.

⁵⁰⁴ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 11 de març de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 71). Deering insinuava que el volia acompanyar a París però

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

Durant aquestes setmanes també tingué temps per veure les exposicions que Sorolla i Zuloaga realitzaren a *The Hispanic Society of America*. Feia temps que seguia amb interès aquests esdeveniments, i després de visitar les dues mostres constatà que el valencià havia assolit un gran èxit i que s'embutxacaria molts diners. Sembla, però, que els retrats de Sorolla no havien acabat de convèncer al públic i la crítica, motiu que explica perquè només aconseguí tancar dos encàrrecs d'aquest tipus.⁵⁰⁵ Pel que fa al basc, Casas explicava que faltava poc perquè obrís l'exposició i que els quadres que hi presentava ja eren a Nova York des de l'11 de març. Després de visitar-la quedà convençut que aquesta no agradà als assistents i que ningú li encarregà cap retrat, perquè després del que havien vist el consideraven ordinari i no volien ser plasmats per un pintor així.⁵⁰⁶ Tot i l'estrepitós fracàs, amb el temps Zuloaga aconseguí fer-se un nom i contractar diverses obres com el *Retrat de Mrs. Garret* (1916) o els quadres per les famílies Fearing, Straight, Fuller, Khan, Kerrigan, Sharpe, Hearst, Fahnestock, Parshall o els propis Huntington, que li seguiren sent fidels.⁵⁰⁷

Encara a la ciutat dels gratacels, assistí a «un partido de boxe» que se celebrà a un palau d'esports molt gran. El combat era entre el campió d'Europa, James J. Jeffries (1876-1931), i el campió d'Amèrica, Jack Johnson (1878-1946), esdeveniment que cridà la seva atenció per l'excessiva violència de l'esport.⁵⁰⁸ També aquell mes, entre el 10 i l'11 de març, viatjà

[Fig.3.23] Ramon Casas: *Retrat de Florencio Constantino* (1909, localització desconeguda).

Casas es posava molt nerviós quan li explicava. Tot i que eren amics, necessitava recuperar la rutina i descansar de la insistent companyia del nord-americà.

⁵⁰⁵ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 11 de març de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 71).

⁵⁰⁶ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 28 de març de 1909. Apèndix Documental (Doc. núm. 72).

⁵⁰⁷ LAFUENTE FERRARI, Enrique. *La vida y el arte de Ignacio Zuloaga*. Barcelona: Planeta, 1972, p. 167.

⁵⁰⁸ H.V. *Ramón Casas en Norteamérica...*, p. 215.

de manera puntual a Washington per envernissar els retrats dels Keeps i assabentar-se que havien quedat molt contents amb el resultat final. Totes aquestes feines no feien més que assentar la fama que s'havia creat als Estats Units, un èxit es veié reforçat quan la presa americana li dedicà diversos articles monogràfics i publicà el retrat que dies abans havia fet de Florencio Constantino al camerino de Manhattan Opera House [Fig.3.23].⁵⁰⁹

La pròpia premsa nord-americana va ser la que informà de les obres que Casas havia realitzat durant aquells mesos i les que tenia començades. També abordà la idea que estava gestant d'organitzar allí una exposició amb els retrats pintats els darrers mesos. Sobre aquest assumpte, ell mateix li confessava a Utrillo que el 27 de març s'havia reunit amb «aquell senyor que no em recordo com se diu (que tu [Utrillo] ja coneixes) que ha portat en Sorolla y en Zuloaga» per tractar d'aquesta qüestió. El personatge del que no recordava el nom, no era altre que l'hispanista i col·leccionista Archer Milton Huntington, qui també estava molt interessat en presentar la seva obra a *The Hispanic Society of America* l'any següent. Possiblement per les discrepàncies que existien entre Huntington i Deering, que amb el pas del temps es feren més notòries, la mostra no s'arribà a celebrar mai i no va ser fins molts anys després que la *Hispanic* li comprà *La recaptadora. Retrat de Dolors Ginestós* (c.1914-1916), llenç que actualment figura a les col·leccions de la institució americana.⁵¹⁰

Després de la reunió, cap el 28 de març, Casas havia decidit posar punt i final definitivament a la seva estada nord-americana i començà a fer plans per tornar a casa. Sembla que el dia escollit per embarcar era el 14 d'abril, perquè Enric Borràs li havia comunicat que encara no podia tornar ja que diversos compromisos el retenien a Cuba fins el mes de maig. Cansat d'esperar i amb ganes de tornar a casa, es decantà per fer la travessia amb Florencio Constantino, programant l'arribada pel 25 d'abril.⁵¹¹

A fi d'assegurar-se un lloc al passatge, el 6 d'abril llogà una cabina al Kronsprinzenen Cecil pel dia 20 d'aquell mes, que el portaria a París. Allí hi romandria

⁵⁰⁹ *The Morning Telegraph*, *The North American Philadelphia*, *The New York Daily Tribune* i *The Sun* li dedicaren articles a la vida i l'obra de Ramon Casas. «Sketches at an art luncheon tenor painter, connoisseur and friar sit at happy characture feas. All work at the art pencil». *The Morning Telegraph* (3 de març de 1909). *The North American Philadelphia* (14 de març de 1909). «Spanish portrait painter here». *New York Daily Tribune* (14 de març de 1909), p.5. «As a Spanish artist sees us. Ramon Casas is impressed by the prizefight». *The Sun* (11 d'abril de 1909).

⁵¹⁰ COLL, Isabel. «Ramon Casas a Estats Units». DINS: *Art Català al món*. Barcelona: Edicions 62, 2007, p. 148-151.

⁵¹¹ Arxiu de la Sala Parés (MNAC, sense núm. inv.), Carta de Ramon Casas a Miquel Utrillo, 28 de març de 1909 i Arxiu Jiménez Meifrèn, Carta de Ramon Casas a Josep Meifrèn, 28 de març de 1909 publicada a COLL MIRABENT, Isabel. *Charles Deering and Ramón Casas...*, p. 122.

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

un parell de dies, abans de dirigir-se a Barcelona on volia ser-hi l'1 de maig. Els darrers dies als Estats Units dedicà el temps a fer balanç del seu periple, constatant que aquest se saldà amb un bon gruix d'obres que podem classificar de la següent manera: onze olis, tots ells retrats de familiars i amics del magnat, entre els que figuraven el *Retrat de Grace Thaxter Howe*, tia de Richard Flint Howe, el cunyat de Charles; el *Retrat de Richard Flint Howe amb el seu fill William*; el *Retrat de Marion Dennison Whipple*, dona de Charles Deering; el *Retrat de Roger Deering*, fill de Charles; el *Retrat de William Deering*, pare del magnat; el *Retrat de Clara Cummings Hamilton*, la madrastra de Deering; els retrats del *Senyor Kepp*, la *Senyora Kepp* i *Virginia Bacon*, uns bons amics dels americans; el *Retrat de James Deering*, germanastre de Charles i, finalment, el *Retrat de Charles Deering* [Fig.3.24], de cos sencer, vestit amb un frac i assegut a un sofà amb la cama creuada demostrant l'elegància que sempre desprenia en totes les seves accions.⁵¹²

Entre als retrats al carbonet que realitzà, tots ells seguint el seu estil de captar els trets psicològics del personatge combinant l'academicisme i la llibertat del traç, sabem que en va fer prop d'una trentena. D'aquests tenim constància que pintà el *Retrat de Gonzalo Quesada i Aróstegui* (1908); el *Retrat de Grace Thaxter Howe* (1908) [Fig.3.25]; el *Retrat de Lady Johnston* (1908), secretària de Mr. Bacon; el *Retrat del Comandant de Marina del vaixell Alabama* (1908); el *Retrat de Charles Deering* (1909) [Fig.3.26];⁵¹³ el *Retrat de Florencio Constantino* (1909); el *Retrat de Mr. Gifford Pinchot*;⁵¹⁴ el *Retrat de Mary Garden*, soprano escocesa que desenvolupà la seva carrera entre França i Estats Units; el *Retrat d'Henry Miller*, el reconegut actor d'origen anglès que treballava amb gran èxit al *Henry Miller's Theatre* de Nova York, així com tres autoretrats, un d'ells vestit de mariner i els altres dos datats de 1909 i dedicats a Charles Deering i a Virginia Bacon respectivament [Fig.3.27] [Fig. 3.28] [Fig.3.29].⁵¹⁵

Per acabar cal prestar atenció al centenar de reproduccions fotogràfiques de dibuixos seus que retocà al pastel, entre els que hi figurava un *Retrat de Miquel Utrillo* (1909) [Fig.3.30],⁵¹⁶ similar al conservat al Museu Nacional d'Art de Catalunya, i als dibuixos que acompanyaven les cartes que remeté des dels Estats Units [Fig.3.31]. Com

⁵¹² Ramon Casas: *Retrat de Charles Deering* (1909, col·lecció hereus Charles Deering, Estats Units). «The brush of Casas on our artists spanish painter will do a portrait of Mary Garden and Constantino, the tenor». *The Morning Telegraph* (14 de març de 1909).

⁵¹³ Ramon Casas: *Retrat de Charles Deering* (1909, Deering Estate, Miami).

⁵¹⁴ Mr. Gilford Pinchot era un bon amic de Mrs. Bacon i de John Singer Sargent. *Spanish portrait painter here...*, p. 5.

⁵¹⁵ SÁNCHEZ SAULEDA, Sebastià. *Ramon Casas i Charles Deering: dibuixos, amistat...*, p. 181-182.

⁵¹⁶ Ramon Casas: *Retrat de Miquel Utrillo* (1909, Deering Estate, Miami).

Els anys abans de Maricel (1893-1909)

era habitual en ell, els apunts i els ninots completaven amb ironia el missatge escrit i eren la mostra palpable de com l'artista veia la realitat que l'envoltava. Alguns eren fets amb tinta i més aviat esquemàtics, com el Retrat de Casas i Deering de perfil que acompanyava una carta enviada des de Colorado Springs l'11 de novembre de 1908 [Fig.3.32]. Els altres, la majoria, eren plens de color i desprenien gran vitalitat ja que reflectien les vivències que els dos amics compartien durant el viatge, on també hi tingué un paper destacat Joe Summer, el criat oriental que treballava per a Charles Deering [Fig.3.33].

Finalment, el 20 d'abril embarcà en direcció al port de Chebourg, d'on mesos abans havia salpat cap als Estats Units. Un copa Europa es dirigí a París on hi descansà uns dies. Tot i que l'estada a Estats Units inicialment estigué marcada per una desgràcia personal, la mort d'Emília Huet, aconseguí gràcies a Deering que es convertís en quelcom profitós per la seva carrera artística. El que havien de ser dos mesos, acabaren sent-ne sis, perquè a Nord-Amèrica se sentí com un membre més de la família del magnat. Va poder treballar molt, va guanyar molts diners i aconseguí obrir nous mercats per la seva producció artística. També tingué l'oportunitat de recórrer tot el país, de costa a costa, i quedar meravellat davant d'alguns dels paratges que contemplà. Això no impedí que quedés esgotat i se sentís incòmode en moltes ocasions per l'excessiva pressió a la que el sotmeté Deering, qui sempre volia acompanyar-lo a tot arreu. Potser si hagués gaudit de més llibertat, hauria trigat una llarga temporada a tornar a Barcelona.

**[Fig.3.24] Ramon Casas: *Retrat de Charles Deering* (1909, col·lecció particular)
AFB Fons Francesc Serra 18079**

[Fig.3.25] Ramon Casas: *Retrat de Grace Thaxter Howe* (1908, col·lecció particular)

[Fig.3.26] Ramon Casas: *Retrat de Charles Deering* (20 abril 1909. Deering Estate, Miami)

[Fig.3.27] Ramon Casas:
Autoretrat vestit de mariner
(1908, col·lecció particular)

[Fig.3.28] Ramon Casas: *Autoretrat dedicat a Charles Deering* (1909, col·lecció particular
Miami)

[Fig.3.29] Ramon Casas: *Autoretrat dedicat a Mrs. Virginia Bacon* (1909,
col·lecció particular)

[Fig.3.30] Ramon Casas: *Retrat de Miquel Utrillo* (1909, Deering Estate, Miami)

**[Fig.3.31] Ramon Casas:
Retrat de Charles Deering i Ramon Casas en una postal enviada des d'Estats Units
(1908-1909, col·lecció particular)**

[Fig.3.32] Ramon Casas: *Retrat de Charles Deering i Ramon Casas a una carta del 23 de novembre de 1908.*
Arxiu de la Sala Parés (Museu Nacional d'Art de Catalunya)

[Fig.3.33] Ramon Casas: *Retrat de Ramon Casas viatjant en tren a una carta del 7 de gener de 1909 a la seva germana Elisa.*
Arxiu de la Sala Parés (Museu Nacional d'Art de Catalunya)